

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Pupuk

jumlah 450

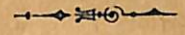

19 NOV 2011

391.39
16-71

Վ Ա Հ Ա Ն Թ Ո Ր Ո Վ Ե Ն Ց

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Ա Ծ Ք Ն Ե Ր

(ԱՌԱՋԻՆ ՇԱՐԻԲ)

1. «Հօ՛, Հօ՛, Հօ՛...»:
2. Ամերիկա Գացող Հարսնուհի:
3. Ազգին Բարեբարին Գերեզմանը:
4. Գեղօն:
5. Ամբողջ Բաղաբը Մատ Խածաւ:
6. Վարժուհին:
7. Դուք իմ Գործիս Մի Խառնուիր:

1921

BERBERIAN BOOKSTORE
207 WASHINGTON ST.
BOSTON, MASS.

67291-68

«20՝, 20՝, 20՝...»

Իսօն մեծ վարպետ էր, մկրատը որ բռնէր, կարող էր խօսք հասկցնել: Բայց գէշ բնաւորութիւն մ'ունէր, կը խմէր եւ շատ կը խմէր:

— Քօռ Իսօն մեծ վարպետ է, անոր նմանը Սթամպուլի մէջ ալ չիկայ: Կ'ըսէին բոլոր Խարբերողները:

Բայց դերձակ Իսրայէլը քօռ չէր: Բժիշկին համար անոր աչքերուն մէջ բնաւ տկարութիւն չիկար: Քօռ մակղիրն անոր անունին կպած էր երկար տարիներէ ի վեր, որովհետեւ օղիի ազդեցութեան տակ՝ երբեք աչքերը չիտակ չէին նայեր: Օղին այնքան երկարեցաւ եւ իր աւերիչ դերը կատարեց, որ Իսոյի աչքերը ծոկեցան, քիթը բերանը խառնուեցան իրարու:

Այս անունը այնքան հարազատ դարձաւ Իսրայէլի համար, եւ այնքան շրջագայութեան ելաւ, որ ինքն ալ վարժուեցաւ:

Երբ աշկերտը տեղ մը ղրկէր գործով՝ կը պատուիրէր անոր:

— Գնա՛, ըսէ՛ որ քօռ Իսօն այսպէս կ'ըսէ: Իսօն այնքան մոլլին էր ոգելից ըմպելիի, որ չափը կիսատ կը թողուր, ումպ մը կը քաշէր, թեւովը բերանը կը սրբէր ու սպա կը շարունակէր չափը առնելը:

Հանելուկ էր դարձեր շատերուն համար՝ թէ Իսօն ի՞նչպէս կրնար իր գողդոջուն ձեռքերով թելը ասեղին ծակէն անցնել:

— Եթէ ուղէ ինքն ալ կրնայ ասեղին ծակէն անցնիլ, կ'ըսէին իր աշկերտները:

Բայց առհասարակ հանելուկ մը չէր, որ գինով մարդը իր վարպետութեան նրբութիւնները չէր կորսընցներ:

Իսրայէլի ձեւած քանթալօնին վրայ ո'չ մէկ խօսք կարելի չէր կտրել:

Անիկա վարպետ էր:

Բ.

Դերձակ Իսրայէլի կեանքը անտանելի էր խանութէ դուրս, իր խակ տանը մէջ:

Տղան ու աղջիկը արդէն ժմներ էին, իրենց մօրը հետ եար էին, ամէն կիրակի ժողովարան կ'երթային Աստուծոյ խօսքը լսելու եւ ամէն իրիկուն ալ եղբայրական ժողովի կը հրաւիրուէին:

Անհամ ու անտանելի էր Աստուծոյ խօսքով սնանող տան անդամներուն միջեւ ապրիլ՝ Իսոյի համար:

Օղիի շիշը կ'առնէր, տուն կուգար միայն հանդիպելու համար իր կնոջ եւ զաւակներուն արհամարհանքին ու զարշանքին:

Կինը ու զաւակները կը խրատէին, ամէն օր միեւնոյն անտանելի առակներով եւ Սաղմոսի մէջբերումներով, ժողովարան յաճախել ու մասնակից ըլլալ Քրիստոսի խաղաղութեան:

— Ես իմ խաղաղութիւնս գտեր եմ, կը պատասխանէր Իսօն իր հարազատներուն, ես իմ ճամբան կ'երթամ, դուք ալ՝ ձերը, ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ, եւ զաւթը կը տանէր բերանը, կուռ'ոք — կը քաշէր,

երեսները կը թթուեցնէր եւ աչքերուն մէկը մէկ պատին, միւսն ալ միւս պատին յառած՝ կը կենար:

Իսօն լաւ գիտէր, որ իր հարազատները, ըստ քրիստոնէութեան, բռնի ուժի պիտի չգիմէին, բայց շատ անդամներ պատահեցաւ, որ մեծ տղան մոռցաւ ամէն բան եւ յարձակեցաւ իր գինով հօր վրայ՝ ծեծելու, բայց մայրը եւ քոյրը դէմը ելան, տարին ուրիշ սենեակ մը, բացին աւետարանը, կարդացին, խաղաղեցուցին եւ այդպէս խնդիրը վերջացաւ:

Իսօն ուրիշ գէնք մըն ալ ունէր, կրնար տանը տնտեսականին սպառնալ: Քրիստոսի աշակերտները ամէն բանի հետ կրնային հաշտուիլ, բայց այդ մէկը շատ ծանր կուգար իրենց:

— Եթէ ստիպուած ըլլամ աշխատիլ, կ'ըսէր մեծ տղան, ես կը զրկուիմ Քրիստոսիս ծառայելու իմ պարտականութիւններէս:

Այսպէս կը տրամաբանէր ծոյլ եւ անպէտք երիտասարդը:

— Ես՝ իմ խանութս ու արաղս, դուք ալ՝ ձեր ժողովարանն ու Քրիստոսը, կը վերջացնէր Իսօն:

Գ.

Սակայն, Հոգին Սուրբ եկաւ այդ բոլոր փաստերն ու իրողութիւնները տակն ու վրայ ընելու:

Պարբերք հասաւ Սիրմիտիոյ ծայրերէն խորհրդաւոր ծերունի մը, որ իբրեւ միակ սեփականութիւն ունէր իր սեւ զգեստները վրան եւ ձեռքը Սուրբ Գիրք մը: Այս խորհրդաւոր ծերունին ինքզինք կը կոչէր վերջին Առաքեալը, որ եկած էր Սուրբ Հոգի բաշխելու հաւատացեալներուն:

Կիրակի մը Խարբերդի ժողովարանին մէջ տեղ ձգելու տեղ չկար, ամէն մարդ փութացած էր այնտեղ լսելու այս նիւթիք Սկովտիացին:

«Ես եմ ալը այս երկրին» խօսքը առնելով իբրեւ բնաբան, քարոզ խօսեցաւ ողեւորուած եւ հաւատքով բոցավառ: Իր քարոզէն յետոյ ծերունին յայտարարեց խո՛ր լուսթիւն, աչքերը դոցեց, թեւերը տարածեց օդին մէջ եւ կեցաւ բաւական երկար: Շշուկ չկար, բոլորն ալ աչքերնին դոցեցին եւ տեսակ մը վախի մէջ էին: Յանկարծ ծերունին աչքերը բացաւ եւ խոր ձայնով մը արտասանեց:

— Ո՛վ որ Սուրբ Հոգին առաւ՝ թող ոտքի կանգնի:

Ճնշիչ լուսթեւէ եւ անշարժութեանէ մը յետոյ, հեռաւոր մէկ անկիւնէն ոտքի ելաւ եղբայր Մարգարը: Բոլորն ալ երկիւղածութեամբ յառեցան Մարգարին:

Մարգարը Սուրբ Հոգին իր մէջ ընդունելէ վերջ՝ բարձրաձայն աղօթեց.

— Տէ՛ր, եղբայր ձէյքըպի միջոցաւ դուն եկար եւ բնակեցար իմ մէջս եւ քու Սուրբ Հոգիիդ կազհաղիտովը իմ սիրտս վառեցիր, Տէ՛ր, կը խնդրեմ մեր միւս բոլոր եղբայրներուն եւ քոյրերունն ալ վառես թափես, ամէ՛ն...:

Դարձեալ լուսթիւն:

Այս անգամ Ամերիկացի մըստըր ձանն ալ ոտքի ելաւ, կամաց-կամաց սկսան շատնալ ոտքի ելլողները եւ տասնեւհինգ վայրկեանէ յետոյ ոչ ոք նստած չի մնաց:

Սուրբ Հոգին ստացուեր էր բոլոր ներկայ եղողներէն:

— Գրիստոսի խաղաղութիւնը բոլորիդ հետ ըլլայ, ամէն...:

Կամաց-կամաց բոլորը մեկնեցան: Իսրայէլի հարազատներն ալ հասան տուն Սուրբ Հոգիով ծանրակիր: Ճամբան ո՛չ մէկ խօսք չփոխանակեցին իրարու:

Հասան տուն:

— Քո՛յր...

— Եղբա՛յր...

— Իմ դառնուկներս...

Կարծես կը մրմնջէին, չէին խօսեր, այնքա՛ն մեղմութիւն, այնքան խաղաղութիւն կար անոնց լեզուներուն վրայ:

Նստեցան, դուրս մը աւետարան կարդացին եւ լուռ մնացին: Կամաց-կամաց տխրութիւն մը տիրեց անոնց վրայ:

Մեծ քոյրը սկսաւ դառնօրէն արտասուել:

— Ինչո՞ւ կուլաս, անուշիկս, հարց տուաւ մայրը իր աղջկան:

— Մենք փրկուեցանք, բայց հայրիկը ամբարիշտներուն մէջ մնաց:

Մայրն ալ, տղան ալ խառնուեցան այդ լացին:

Մայրը առաջարկեց դուրս մը Սուրբ Գիրք եւս կարդալ իր ամուսնու հոգիի փրկութեան համար: Եւ կարդացին, յետոյ երգեցին ու լռեցին...:

Իսօն տուն վերադարձաւ, ոտքերը իրար կը փաթթուէին, աչքերը ալ չէին տեսներ, լեզուն դուրս էր կախուեր:

— Ճաշ բերէք ուտեմ, դոռաց Իսօն:

— Ճաշ չկայ, կը խնդրեմ, մի՛ գոռար, մենք Սուրբ Հոգի առինք, ա՛լ ճաշի մասին չենք մտածեր:

— Սուրբ Հոգի, մուրբ Հոգի չեմ գիտեր, ճաշ բերէք, եթէ ոչ այդ Սուրբ Հոգիիդ...

Իսրայէլի հարազատները չիւան մը փրցուցին տանը մէջ, սկսան լալ եւ աղաղակել:

— Տէ՛ր, մի՛ յիշեր մեր մեղքերը:

Աղաղակները այնպէս լսելի դարձան որ դրացիները ներս եկան եւ իսօն առին իրենց տունը տարին չարը խափանելու համար:

Գ.

Իսօն զգուած եւ այլեւս անկարող դիմանալու տանը մէջ դոյութիւն ունեցող անհամութեան՝ որոշեց տունէն հեռանալ:

Մէկ քանի օր իրարու ետեւէ խմեց, կանչեց իր կինն ու զաւակները եւ ըսաւ.

— Ահա իմ ունեցածս չունեցածս հարիւր ոսկի, երեսունը ինձ, եօթանասունը ձեզ, կեցէ՛ք բարով, ես կ'երթամ, իմ երեսա ալ չէք տեսներ: Ինձ Գրիստոս մըրիստոս պէտք չէ:

Իր հարազատները փորձեցին խրատել, բայց իսօն անմիջապէս խօսքերնին կտրեց.

— Մինչեւ բերանս եկեր հասեր է ձեր խրատը, պէտք չկայ:

Իսօն երկրորդ օրը ճամբայ ինկաւ դէպի Ամերիկա:

— Ամերիկայէն ալ ձեռքէս եկածին չափով ձեզի դրամ կը զրկեմ, անհող ըլլաք, յայտարարեց անիկա:

Մեծ աղջիկը ոսկեղօծ Ս. Գիրք մը տուաւ հօրը իրբեւ նուէր եւ ըսաւ.

— Եթէ նեղութիւն ունենաս, ասոր դիմէ՛, եւ քու նեղութիւնդ պիտի թեթեւայ:

Բայց հայրը ձեռքով ետ հրէ՛ց եւ արտասուալից աչքերով հեկեկաց.

— Այդ Ս. Գիրքն էր, որ ինձ իմ հարազատներէս կը բաժնէ, չեմ ուզեր:

Իսրայէլի կնոջ եւ երկու զաւակներուն համար այնքան ցաւ չի պատճառեց անոր մեկնիլը, որքան Ս. Գիրքը մերժելը:

Ե.

Իսօն հասաւ Ամերիկա եւ հաստատուեցաւ Պոսթոնի մէջ:

Անիկա հանդիպեցաւ իր վաղեմի բարեկամներէն՝ Չաքարին: Իրենց նախկին բարեկամութիւնը վերանորոգեցին: Չաքարը համեստ դրամազուլիս մը բերաւ եւ Իսրայէլի հետ դերձակութեան խանութ մը բացին: Չաքարը վաղուց ծանօթ էր Իսոյի վարպետութեան եւ դիտէր, որ մօտ ժամանակէն անուն կրնար հանել եւ յաճախորդներ վաստկիլ:

Այդպէս ալ եղաւ:

Չաքարը եւ իսօն խմելիքի աւազանին մէջ մը կըրտուած էին: Մէկ մօրմէ ծնած երկու եղբայրներն անդամ իրարու հետ այնպէս նուշ ու չաքար չէին կրնար ըլլալ:

Պանութին ետեւ սենեակ մը ունէին Քօլօմպոս Էվընիւի վրայ, իրիկունը՝ խանութը դոցելէ յետոյ, կը քաշուէին սենեակը եւ կը խմէին:

— Չաքա՛ր, դրախտի պէս երկիր է, ազա՛տ,

ո՞վ կ'ըսէ թի ա:թիդ վրայ ունք կայ, խմէ', տուներանըն...

— Իսո՛, ինծի կուգայ քի էս ուսկին որ չըլլէր, մինչեւ հիմա նէ՛ ես կայի, նէ՛ դուն:

— Հը՛, խե՛նդ ես, ի՞նչ գործ ունէի էս աշխարհը, ու կ'աւելցնէր, Չաքար՛, դուն շատոնց է էս երկիրն ես ըսէ՛, էս ուսկին ո՞վ է պատրաստեր առաջին անգամ:

— Ի՞նչ պիտի ընես, չեմ գիտեր:

— Այ վա՛խ...

— Ինչո՞ւ կ'ախոսաս. ի՞նչ պիտի ընէիր:

— Պիտի երթայի գերեզմանին վրայ մոմ վառէի, մո՞մ:

— Հա՛, հա՛ հա՛, Իսո, ուսկի, ը՛, կ'ընիկդ ի՞նչ կ'ըսէր, հարց կուտար Չաքարը:

— Սուրբ Գիրք, Քրիստոս, ես ի՞նչ գիտեմ: Ա՛ռ, հաս մը քաշէ՛:

— Հոգուդ դուրսան:

— Մնուշներ:

— Էւալլա՛...

Այս էր անոնց կեանքը իրիկուան խանութը գոցելէն ետք: Միայն երբեմն Չաքարը խօսք կ'ընէր, ցորեկը գործի ատեն, խմելուն համար:

— Գուն ըլ կը խմես, Չաքարին երեսին կուտար Իսոն:

— Հա՛, ես ըլ կը խմեմ՝ ամմա, մկրատը բռնողը դուն ես:

— Շատ մի հաչե՛ր... երեսուն տարի է այդ մկրատը ձեռքս է:

Այս տեսակ պատասխանելը Չաքարին համար կոպտութիւն չէր նկատուեր, ընդհակառակը մտեր-

մութեան, խոր բարեկամութեան քնքշութիւններ էին:

Իսոն ու Չաքարը իրենց մէջ ստեղծած էին յատուկ բարբառ, այնպէս որ իրենցմէ դուրս ոչ ոք չէր հասկնար: Օրինակի համար «խազ է» կ'ըսէին, խազը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ միամիտ յաճախորդ մը, որուն համար իրենց քով խիզճը կը քնանար: Գինետունը կը կոչուէր «Ալմաս դուռ», հանրային տունը կ'անուանուէր «Սամարացի», փողոցային կիներ՝ «մկրտուքիւն»:

— Չաքար, «Ժամուն խաչը» բարձիս տալն է, կ'ըսէր Իսոն, ըսել կ'ուզէր դրամը բարձիս տալն է:

Ձ.

Սնցան տարիներ: Իսրայէլի «քօռ»ութիւնը գըրեթէ իրականացաւ, հազիւ կը տեսնէր, ձեռքերը կը դողային, գլխուն գագաթի մազերը թափեցան, մընացածը ձերմկցաւ. կռնակը կզեցաւ, կը հազար եւ պալղաւ՝ կը թքէր: Չաքարին միայն աչքերը տեղն էին, մնացածը միայն կենդանի էր առանց ձեւի եւ չնորհքի:

Պանութէն այնքան դրամ չահեցան, որ սկսան ուրիշներու ձեռքով դարձնել գործը:

Օր մըն ալ Իսոն Չաքարին լուրջ խօսակցութիւն մը բացաւ.

— Չաքար, սկսաւ անիկա, կը մտածեմ մերինները Ամերիկա ձգել, անցածը մոռցած, ծեր օրերուս դան զիս խնամեն, տղաս ալ խանութին տէրը կը դառնայ, դուն ալ մարդ չունիս, ո՞վդ պիտի ժա-

ուանգէ, տղաս Ամերիկացիներուն հետ անգլերէն ալ լաւ սովրեցաւ:

Չաքարը հաւանեցաւ Իսրայէլի լուրջ մտքին.

— Մինչեւ հիմա այդպէս լաւ բան չէիր մտածեր, իշո՛ւ գլօխ, մինչեւ հիմա անոնք այստեղ ըլլալու էին, քիթերնին ալ գետինը քսուած կ'ըլլար, աւելցուց Չաքարը:

— Քիթերնի՛ն, ա՛յնպէս գետինը քսուաւ ո՛ր...

Է.

Իսրայէլի հարազատները երկու տարուան դաւած էին Ամերիկա: Գալերնուն պէս Իսօն արդէն գըտան անկողնոյ մէջ: Հագիւ կը շարժէր, երբեմն երբեմն ուժ կ'ունենար ելլելու պառկած տեղէն եւ պտտելու սենեակին մէջ, մէկ վար մէկ վեր եւ ա՛լ ուժը կը հատնէր, կը մտնէր անկողին:

— Հէ՛յ, հէ՛յ, ի՛նչ օրեր էին, ի՛նչ մարդ էի, կը հառաչէր Իսօն:

Իր կինը ձեռքերովը կուտար խմելիքի լեցուն զաւաթը, որովհետեւ բժիշկներ ըսած էին, որ ոգելից ըմպելին չի կտրես, եթէ ոչ աւելի շուտ կը մեռնի:

Ա՛լ Ս. Գրքի եւ Քրիստոսի մասին չէին խօսեր, որպէս զի հայհոյանքի պատճառ չըլլային, միայն քնացած ատեն աղջիկն ու կինը դադունի, լուխեան Սաղմոս կը կարդային, մէկ քանի անգամ ալ պատուելին կանչեցին եւ սնարին վերեւ աղօթք ընել տուին:

Տղան արդէն գործին գլուխն էր. գործին բոլոր

«փիւֆ-եքիմերը» սորվեցաւ, բայց Չաքարին հետ յարաբերութիւնները լաւ չէին:

— Ծըլլօզ է, կ'ըսէր Իսօն Չաքարին, կարելորութիւն մի՛ տար:

— Ի՛նչ կարելորութիւն պիտի տամ, կը պատասխանէր Չաքարը:

Ը.

Իսրայէլի վերջին ժամը հնչեց: Բոլորը ձեռք քաշեցին: Իսօն հոգեվարքի մէջ էր, բայց տղան գընաց ու նոր բժիշկ մը բերաւ:

— Նօ հօփ, յայտարարեց Ամերիկացի բժիշկը: Իսօն կ'ապրէր իր վերջին ժամերը:

Դէմքի զգուշիւ ձեւեր կ'առնէր, բերանը կը բացուէր ու կը գոցուէր, աչքերուն ա՛լ չէր կրնար հրամայել, յառած էր տարածութեան վրայ:

Միայն երբեմն լսելի կ'ըլլար իր կոկորդի խորութենէն ձայնի մը խո՛ւլ եւ խոպոտ թրթռացումը — հօ՛, հօ՛, հօ՛...

Կինը մօտեցաւ իր հոգեվարող ամուսնին.

— Իսրայէ՛լ, ի՞նչ է, ի՞նչ ունիս, ի՞նչ կ'ըսես, հօրաքո՞յրդ, հօրեղբա՞յրդ...

— Հօ՛, հօ՛, հօ՛...

Մօտեցաւ իր մեծ աղջիկը եւ իբր թէ հասկեցաւ. — հո՛վ կ'ուզէր:

Հովահարը բերին, սկսան հո՛վ տալ, բայց Իսօն դժկամակութեան արտայայտութիւններ ըրաւ եւ շարունակեց.

— Հօ՛, հօ՛, հօ՛,

Դարձեալ կիներ մօտեցաւ, ականջը տուաւ բերնին.

— Հողի կ'ըսէ, հողի փրկութեան համար է, ըսաւ ու լացաւ:

Բայց Իսօն յամառօրէն բան ուզելու պէս՝ կը կրկնէր անընդհատ.

— Հօ՛, հօ՛, հօ՛...

Կինը յուսահատած իր ամուսինին վերջին բաղձանքը կատարելու տենչէն.

— Տղաս, ըսաւ անիկա իր տղուն, գնա՛, Պ. Չաքարը կանչէ, թերեւս անիկա հասկնայ:

Տղան վազեց եւ բերաւ Պ. Չաքարը: Չաքարը լացակամած աչքերով, դողդոջուն քայլերով, ինքն ալ արդէն մօտիկ դերեզմանին, մօտեցաւ իր վաղեմի բարեկամի սնարին վերեւ, ականջը դրաւ բերնին եւ լսեց.

— Հօ՛, հօ՛, հօ՛...

— Վա՛յ, ղուրպան քե՛զ, Իսօ, աղաղակեց Չաքարը, ես քու բերանիդ ու «հօ»իդ մեռնիմ, եւ դառնալով Իսրայէլի կնոջը, տիկին, ուսկի կ'ուզէ, գաւաթ մը ուսկի տուէք, ապա Իսրայէլին՝ հա՛, հա՛, հիմա կը բերեմ, Իսօ՛, «հօ» կը բերեմ:

«Հօ»ն իրենց բարբառով ուսկի էր: Բերին գաւաթ մը «հօ»ն. Չաքարը առաւ, մօտեցուց Իսրայէլի դժգոյն, անկենդան շրթունքներուն, պարպեց «հօ»ի բաղձանքէն բաց խոռոչին մէջ:

Իսօն խեղդոտուեցաւ, կէսը թափեց բերնին երկու կողմերէն վար, լեզուն հանեց դուրս, թաթխեց «հօ»ի յամեցող կաթիլներուն մէջ:

— Իսօ՛, հողուդ ղուրպան, հօ է եա՛, մրմնջեց Չաքարը մեռնող մարդուն ականջն ի վար: Իսօն ոչ մէկ շարժում չի փորձեց, ո՛չ ալ այլեւս «հօ»ն լըսուեցաւ. լեզուն դուրս ձգած՝ լիզեց կաթիլները, ապա երեք անգամ ցնցուեցաւ ու մեռաւ:

ԱՄԵՐԻԿԱ ԳԱՑՈՂ ՀԱՐՍՆՑՈՒՆ

Ա.

Մենք յաճախ կ'երթայինք Սահակ աղայի նպարավաճառանոցը, որովհետեւ պարսպ էինք. օդը տաք էր եւ, ամենէն աւելի, կրնայինք ձրի պտուղ ուտել:

Սահակ աղան Հայաստանէն դաղթած էր, անժամանակ թուականէ մը ի վեր, դէպի Ամերիկա եւ դանազան արկածներէ յետոյ՝ հաստատուած էր Շիկահօի մէջ:

Առաջները քիչով սկսած, յետոյ, կամաց կամաց, մեծցուցած էր իր պտղեղէնի խանութը:

Գործի մեծութիւնը, ի հարկէ, համեմատական էր իր խելքին. Սահակ աղայի նման «հարուստներ» լեցուն են Ամերիկայի փողոցներուն մէջ առհասարակ, բայց իր կարողութեան մասին խօսած ատեն՝ կ'ըսէր.

— Իմ վարեսօսս, եալրում, ա'յսպէս ես ձեռք բերի եւ բոլոր ուսանող ընկերներուս եւ ինծի կը խրատէր հետեւիլ իր շաղին եւ «մարդ ըլլալ»:

Իր շաղին էր զգուելի խնայողութիւնը, խանութին ետեւը գիշերելը. միքիմկներու չերթալը, ոչ մէկ բանի չմասնակցիլը, հոգեկան եւ նիւթական զրկանքով ապրիլը:

— Երեսուն տարի է ես թառորոնի երես տեսած չեմ, կ'աւելցնէր մեր Սահակ աղան, ի՞նչ է եղեր ինձի, չօ՞ոս է տիրեր:

Սահակ աղայի մօտ մեր խօսակցութեան գլխաւոր նիւթն էր մարդոց տարիքը:

— Այս Չատիկին 17-ը կը լրանամ կ'ըսէր Լեւոնը:

— Ես տախա 16, մէջ կ'իյնար Վահրամը:

— Ուրեմն ես երկուքիդ ճիշդ մէջտեղը, կ'աւելցնէի ես:

Սահակ աղան ալ կը կաթէր մեր խօսակցութեան մէջ:

— Ես ալ, հա՛ հա՛, կը հասնիմ 35ի կամ 36ի:

— Ի՞նչ կը խօսիս, Սահակ աղա, վրայ կուգայի ես դարմացած, ալիքան չիկաս, ու ձեռքս կ'երկարէի 100 տրէմնոց տոնձին եւ կը մատուցանէի իմ ծարաւի բերանիս:

Սահակ աղան չէր տեսնար, եթէ տեսնար ալ, աչք կը դոցէր, որովհետեւ աւելի լաւ էր ամբողջ խանութը վրայ տար քան իր տարիքը 35-ի կամ 36-ի մօտերէն հեռացուէր կէս դարու մօտերը:

Վահրամ եւ Լեւոն չէին հասկնար այդ հոգերանութենէն եւ կ'սկսէին վիճարանութիւնը:

— Յիսունէն մէկ փարա մը պակաս չես, կը պնդէր Վահրամը:

Լեւոնն ալ կը ձայնակցէր Վահրամին, վիճարանութիւնը կը տաքնար, ես տանձէն կ'անցնէի ծիրանին եւ ուսանողներու համար ուրիշ անմատչելի պտուղներու:

Պաշտամոռնք էր ինձ համար:

Վերջը վերջը Սահակ աղան դուրս կը վռնտէր

Վահրամն ու Լեւոնը, իմ դրպանս շօօրա կը դնէր եւ ես կը շարունակէի իր երիտասարդութեան վրայ հիանալ:

Ամբողջ երեք տարի ես թոյլ չտուի որ Սահակ աղա 35-ը անցնէր:

Բայց Սահակ աղային մազերը բոլորովին ճերմակցեր էին, աչքերուն չորս բոլորտիքը առուններ կը վազէին, մօրթը արդէն աշնան տերեւի նման դեղներ էր:

Սահակ աղան անպայման 55-ը անց էր:

— Ծուռ ծերացայ, Վահանիկս, շա՛տ շուտ ծերացայ, կը հռաչէր երբեմն երբ օտար մարդիկ չի կային, երբ ես ու ինք մինակ էինք մեր անկեղծութեան հետ:

Առաւօտ ժամը 7-ին խանութը կը բանար, ծառայ չունէր, եւ կը կենար խանութ մինչեւ գիշերուան ժամը 2: Այդ ժամէն յետոյ ալ ուղիղ կը բարձրանար վերի յարկը իր փոքրիկ սենեակը եւ կը քնէր:

Ես չեմ յիշեր, որ Սահակ աղան օր մը օրանց յուզուէր, տիրէր կամ ուրախանար ռեւէ հասարակական լուրէ մը: Քաշուած ինքն իր մէջ, պտուղները, դրամները, վարձքը, տարւոյն եղանակները, տուրքերը, ամոսկան առնելիքներն ու վճարելիքները, հինգ տարին անդամ մըն ալ իրեն հազուատ. — ահա իր անսկիւր եւ անզոյն կեանքը:

— Սահակ աղա, յանկարծ կը բացազանչէր ուսանող ընկերներէս մէկը, դուն ժաժի տարին քանի՞ տարեկան էիր:

— Ժաժի տարին ես Քէտփէ չէօնուխ էի, կը պատասխանէր Սահակ աղան:

— Ժափը 47 տարի առաջ էր, կը պոռար ընկերս :

Սահակ աղա բնունած մուկի մը նման կ'ապշէր եւ տեղէն շարժելով՝ կը մօտենար ընկերոջս քով եւ կ'ըսէր :

— Հա՛, յավրում, հա՛, իթցուն տարեկան եմ, քու ցաւդ հօնչ է, եւ կամաց մը, քաղաքավարի կերպով կը հանէր խանութէն դուրս :

Սահակ աղա ատելով կ'ատէր երբ իր տարիքին մասին խօսք կը բանային, մանաւանդ երբ կը հարուածէին, այսպէս թէ այնպէս, իր «երիտասարդութիւնը» :

Բ.

Կիրակի օր մը Սահակ աղայի փորը սարսափելի խոստով ինկաւ եւ ստիպուեցաւ մէկ երկու բաժակ հուսկի քաշել եւ վեր բարձրանալ երկարելու իր անկողնին վրայ :

— Ուզածիդ պէս ծախէ՛, փոխէ՛, յետոյ խանութը լաւ մը գոցել՝ եւ բանային վեր բե՛ր, ըսաւ եւ գնաց պառկելու :

Ժամը 12 էր երբ ես խանութը գոցեցի եւ բանային տարի Սահակ աղային, փորին ցաւը անցած էր, անկողնին մէջ նստած՝ կը ծխէր :

— Ի՞նչպէս ես .

— Աղէկ եմ :

Աչքս դպաւ յանկարծ իր սեղանի անշքութիւնը արեգնող երիտասարդ աղջիկի մը լուսանկարին :

— Ո՞վ է այդ աղջիկը, հարցուցի մեծ հետաքրքրութեամբ եւ տեսակ մը զարմանքով, որ այս-

պիսի լուսանկար մը կարող էր Սահակ աղա ունենալ :

— Հօրքուրիս աղջիկն է, պատասխանեց Սահակ աղան, բայց նմարելի եւ տարօրինակ ուրախութեամբ, նոր եմ ստացեր տակաւին, երէկ ստացայ :

Սուտ է, մոռածեցի, անիկա սիրելիներ չունէր, արեւակիցներով չէր հետաքրքրուեր :

— Շիտակն ըսէ, ո՞վ է այս աղջիկը, ստիպեցի ես :

— Կ'ըսեմ, վաղը կ'ըսեմ : Գուն կը հաւատաս, որ ես երիտասարդ եմ, այդ բաւական է, վաղը կ'ըսեմ :

Ես աւելի չձանրացայ, մի գուցէ յետ առնէր խօսքը եւ ես այդ գաղտնիքին չթափանցելու դժբախտութիւնն ունենայի :

Գ.

Համալսարանի ամառնային դասընթացքը վերջացաւ եւ ես առդին անդին ինկայ գործ մը գտնելու եւ ամառը անցնելու :

Օր մը Սահակ աղայի խանութին մէջ նստած՝ գործի մասին կը մտածէի եւ կը խօսէի :

— Ես գործ մը ունիմ, բայց տասնեւհինգ օր կը տեւէ, լաւ ալ կը մտարեմ, գիտեմ դուն լաւ ալ կըրնաս ընել, երկչոտութեամբ խօսք նետեց Սահակ աղան :

— Երկու օրուան գործ ալ ըլլայ՝ կ'ընեմ, յարեցի ես :

Սահակ սդրս մօտեցաւ քովս եւ սկսաւ շատ ցած ձայնով, թէեւ խանութին մէջ ոչ ոք չիկար .

— Ես կարեւոր գործով նիւ Եոթք պիտի երթամ, հետս կուղա՞ս, հարցուց ինձ : Ես տակաւին

չէի պատասխանէր՝ երբ աւելցուց, — կրկին շարա-
թական կուտամ, բոլոր ծախսերդ ալ իմ վրայ:

— Պատրաստ եմ, սլատասխանեցի, ապա խա-
նո՞ւթդ ինչ պիտի ընես:

— Պիտի գոցեմ, ըսաւ եւ ուրախութենէն նե-
տեց ձեռքը շօթօլայի տուփերուն եւ մէկ քանի հատ
գրաւ գրպանս:

— Բայց ի՞նչ գործի համար, ես ի՞նչ պիտի ը-
նեմ, հարցուցի:

— Ես քեզի կ'ըսեմ, անհամբեր մի՛ ըլլար, կ'ը-
սեմ, կ'ընեմ:

Հանեց ինձ հարիւր տոլար տուաւ, որպէս զի
նոր զգեստ առնեմ, սենեակիս մէկ ամսուան վարձքը
կանխիկ տամ, կօշիկներս եւ գուլպաներս, գլխարկս
եւ ամէն ինչ վերէն վար փոխեմ: Ամբողջ ամա-
սուան մէջ հարիւր տոլար ես հազիւ կ'անկնկալի:

Վախնալով որ իմ շարաթականիս կը հաշուէ՝
փոքրիկ հարց մը բարձրացուցի:

— Բայց ես այդքան դրամ չեմ կրնար վատնել
իմ վրայ գլխուս համար, Սահակ աղա:

— Քեզի ի՞նչ, իմ հաշուիս չէ՞, խարսկէ՛, այդ
դուժարը քեզի բացէն:

Երկրորդ օրը մենք ճամբայ ելանք դէպի Նիւ
Եորք, բայց ես տակաւին անտեղեկազ էի մեր առա-
քելութեան նպատակին:

Դ.

Ճանապարհին դնացքին մէջ ես տեղեկացայ
Սահակ աղայի վերջին սարսուռներուն:

Երբ ան La Salle կայարանը հասաւ, ուր մենք

պիտի հանդիպէինք իրարու, շատ տարօրինակօրէն
փոխուած թուեցաւ ինձ:

Շատ ուշադրութեամբ դիտեցի, բայց չկրցի
հասկնալ: Զգեստները փոխած չէր, գլխարկը միե-
նոյնն էր: Իմ աչքիս ի՞նչն էր տարօրինակը: Գնացքի
մէջ ես նշմարեցի, որ Սահակ աղան իր մագերէ սեփ-
սեւ ներկեր էր:

Միայն անկեղծութիւնը այլևս զինք կրնար փըր-
կել եւ բացատրեց ինձ մեր Նիւ Եորք երթալու նպա-
տակը: Պոլսէն կը հասնէր աղջիկ մը, Սահակ աղայի
հարսնացուն, մենք պիտի երթայինք դիմաւորելու
եւ բերելու Շիքալօ: Զիս իր հետ կը տանէր, որով-
հետեւ՝ հակառակ երեսուն տարի Ամերիկա ապրած
ըլլալուն՝ անգլիերէնի մէջ կը կաղար եւ մէկը պէտք
էր որ դործերը տեսնէր, ապա խօսէր այն ինդիքնե-
րու վերաբերմամբ, որոնց մասին Սահակ աղայի
կողմէ խօսելը անպատշաճ էր:

Բոլորը հասկնալէ յետոյ՝ ես անցայ գործնա-
կան քայլի:

Անկեղծօրէն որոշեցի օգնել իմ բարեկամիս:

— Դուն աղջիկը տեսա՞՞մ ես, հարցուցի ես:

— Ո՛չ, չեմ տեսած, պատասխանեց Սահակ ա-
ղան:

— Ապա ի՞նչպէս պիտի ճանչնաք դիրար, շա-
րունակեցի ես:

Պատասխանի փոխարէն՝ զրպանէն նամակ մը
հանեց եւ երկարելով ինձ՝ ըսաւ:

— Կարդա՛, ամէն բան կը հասկնաս:

Կը գրէր հարանցուի մայրը, որ իր աղջիկը կա-
նաչ թաշկիմակ կ'ունենայ իր ձեռքին Նիւ Եորք նա-

ւահանդիստը, Մարտէյլէն ինչ նաւով որ ճամբորդեն, անկէց հեռազիր կուտան:

— Աղջիկս մինակ շմնալու համար հարազատ եղբայրն ալ հետը դրկեցի, կ'աւելցնէր մայրը, ի հարկէ անոր ճամբու ծախսերու ինապիս կը նայիս:

— Այսպէս պիտար կը գտնենք եզրակացուցի ես:

— Մտիկ ըրէ՛, քեզ մէկ քանի խրատներ տամ, տախա դուն չէօֆոն իս ես, լրջօրէն սկսաւ Սահակ ազան, որուն ես սկսայ պարոն Սահակ կանչել այլեւս, նայէ՛ որ ինձ քիչ մը մեծ մարդ ցոյց տաս, հարուստ, առաքինի եւ երիտասարդ, յետոյ նայէ՛ որ բոլոր ծախսերը տեղը առնեն, յարգ եւ պատիւը պակաս չըլլայ, մինչեւ գործը գլուխ բերենք, մէյ մըն ալ նայէ՛ որ ուրիշ հայու ջճանօթացնենք, ո՛վ դիտէ, ի՛նչ կ'ըլլայ ի՛նչ չըլլար, շուն մարդը շատ է, վերջացուց անիկա:

Ես շատ քիչ բան հասկցայ այդ խրատներէն, բայց «շատ լաւ, Պ. Սահակ», ըսի պատրաստակամութեամբ:

Պ. Սահակը դրամը ինձ մօտ թողուցած էր եւ ես ուզածիս պէս պիտի վատնէի, թէեւ խիստ փոքրօր կ'ընէր վրաս անոնց գալէն առաջ ոչինչ չծախսել:

— Տե՛ս ես լաւ էլալիսէս չի հազայ, անոնք թո՛ղ գան յետոյ:

Նիւ Եորք աննէնուս մենք իջանք 3d Avenue-ի վրայ վարնոց օթէլ մը:

— Անոնք որ դան կը փոխադրուինք լաւ տեղ մը, փսփսաց ինձ Պ. Սահակ:

Հինգշաբթի օր կը հասնէր այն նաւը, որուն վերայ պիտի ըլլար Պ. Սահակի Օր. Մաքրուհին:

Հինգշաբթի առաւօտ մենք փոխադրուեցանք

Prince George օթէլը, վարձեցինք երկու սենեակ, մէկը մեզ համար, իսկ երկրորդը Օր. Մաքրուհիի եւ իր եղբոր:

Ե.

Առաջին անգամ Պ. Սահակ ինձ առաջ քէց դէժաւորելու համար:

— Գնա՛, առաջ դո՛ւն տեսնուիր եւ յետոյ բե՛ր, ծանօթացո՛ւր ինձի:

Ես մտայ նաւ եւ կը փնտռէի կանաչ թաշկինակը, երբ լսեցի հայերէն խօսքեր, ետիս դարձայ՝ կանաչ թաշկինակն ալ տեսայ եւ,

— Բարեւ ձեզ, ըսի յանկարծ:

— Բարեւ ձեզ, պատասխանեց երիտասարդ պարոնը եւ ծանօթացուց ինձ իր քոյրը իրրեւ իմ հարսնացուն:

— Պ. Քէշիշեանը ես չեմ, վրայ ըրիի ածապարանքով, քիչ յետոյ ես ձեզ կը ծանօթացնեմ ձեր փեսացունին հետ, հրաշալի մարդ է, պռաքինի, հարուստ եւ երիտասարդ. աւելցուցի դասս լաւ սովորողի մը պէս: Այն ատեն հասկցայ, որ Սահակի սեղանի վրայի պատկերը այս հարսնացուն էր:

Ես առաջնորդեցի զանոնք դէպի Սահակ աղան:

— Ահա ձեր փեսացուն, օրիորդ, ըսի, ցուցնելով իմ բարեկամը:

Օր. Մաքրուհին հազիւ ձեռք տուաւ: Եղբայրը նոյնպէս դժկամակելով բարեւեց:

Սահակ աղան ուրախ էր:

Հարսնացուն եկած էր իր համար եւ իրենն էր, ահա անոր եզրակացութիւնը:

Մինչեւ կէսօր հազիւ մենք վերջացուցինք Ամե-

րիկեան դաղթականական օրէնքի տրամադրութիւնները եւ դուրս ելանք դէպի Prince George պանդոկը:

Prince George-ը նիւ Եսրբի ամենէն շքեղ պանդոկներէն մէկը կարելի է հաշուել: Սահակ կեանքին մէջ այդ անակ վայր ստք կոխած չէր եւ բացէն «խամլամիշ» կ'ըլլար:

Ձգուչացուցի իրեն, որ քիչ մը համարձակ շարժի եւ չի ցուցնէ իր շտեմութիւնը:

Սահակ աղան ինձ յանձնած էր խօսիլ հարսանիքի, անգի, կերպի եւ ժամանակի բոլոր խնդիրներու վերաբերմամբ:

Իրիկունը մենք նստանք օրիորդին սենեակը եւ խօսեցանք հասարակ հարցերու շուրջը, ճամբու տպաւորութիւններու, Պոլսոյ, Ամերիկայի վրայօք, քիչ մը օրէն խօսեցանք, քիչ մը ճաշակի եւ քիչ մըն ալ ամուսնութեան խնդիրներու մասին:

Սահակ աղա միշտ զուռ էր. մերթ ընդ մերթ, երբ խօսքը անխուսափելի կերպով կը պատկանէր իրեն, կը պատասխանէր շատ կարճ եւ անսխալ:

— Ճիշդ էք, օրիորդ, ես այդպէս կը մտածեմ:

— Ճիշդ էք, պարոն, իմ կարծիքս ալ ճիշդ այդպէս է:

Բայց ես նեղը չէի ձգեր, խօսքի կը խառնուէի միշտ եւ կը գոցէի Սահակ աղայի բացերը:

Սահակ աղա յայտարարեց որ հարսանիքի մասին կարող էին ինձ հետ խօսիլ եւ վերջացնել:

Արդէն ուշ էր, ես դարձայ Սահակ աղային.

— Պրն. Սահակ, երթանք մեր սենեակը, ճամբէ եկած են, յոգնած են մեր հիւրերը:

— Երթա՛նք, պատասխանեց Սահակ աղան, անուշ բուն կը մաղթեմ ձեզ, աւելցուց աղա:

— Ենորձակալ ենք, պատասխանեցին քոյր եւ եղբայր:

— Ներողութիւն, պարոն Վահան, դարձաւ ինձ Օր. Մարրուհին, դուք մէկ քանի վայրկեան կը գոհէ՞ք մեզ, ձեզի հետ խօսք ունինք քիչ մը:

— Ի հարկէ, օրիորդ, պատասխանեցի պատրաստակամ եւ աչքով նշան ըրի Սահակին հեռանալ: Սահակ աղան հեռացաւ, մենք մնացինք միմեկ:

Անհրաժեշտ է այստեղ երկու խօսք ըսեմ իմ բնաւորութեանս վրայ, որպէս զի իմ պատմութիւնը չի նծու չի թուի:

Ես ունիմ արնայլոի բնաւորութիւն, որ մէկ քանի վայրկեանէն կընամ մտերմանալ ամենէն հեռու օտարի մը հետ, այնպէս որ մինչեւ այդ ատեն, կարծես, ես եւ նորեկները տասը տարուան ծանօթներ էինք:

Օրդ. Մարրուհին սենեակին դուռը չոցեց ետեւէն եւ մօտենալով ինձ ձեռքերը դրաւ ուսերուս վրայ եւ սկսու.

— Պրն. Վահան, ես քեզ եղբորմէս չեմ կրնար բաժնել, ատոր համար կը ինդրեմ քեզմէ օգնել մեզ, ես այդ մտըղէ չեմ առներ, յայտարարեց մէկէն ի մէկ:

— Ձեւ առներ, մի՛ առներ, ինչո՞ւ կը նեղուիս ատոր համար, պատասխանեցի անմիջապէս:

— Աղէկ կ'ըսես, բայց մենք մարդ չունինք այստեղ, այս մտըղը կրնայ շատ մը դէշութիւններ ընել:

— Ես մարդ չե՞մ, օրիորդ:

— Ա՛խ, դուն ի՛նչ լաւ տղայ ես: Ես քեզի բաց

խօսիմ, Գեղամը իմ հարագաստ եղբայրս չէ, մեր տունը սրբեզիր եկած է, բայց մեր տան գաւկի՛ն նըման մեծցուցեր է մայրս, մենք զիրար կը սիրենք, մենք կ'ուզենք իրարու հետ ամուսնանալ:

— Աւելի լաւ, բայց այդ պարագային ինչո՞ւ եկաք Ամերիկա:

— Ա՛խ, Պ. Վահան, այնտեղ չէր ըլլար, մենք ալ հաշիւ ըրինք, սր աւելի լաւ է այստեղ գանք եւ հոս վերջացնենք ինչիրը:

Այս խօսակցութեան ընթացքին Գեղամ գլուխը ծռած եւ ամչցած վար կը նայէր:

Ես բաւական տոնն չփութուած վիճակի մէջ էի: Ինչ ընելու չէի գիտեր:

— Մեզ օգնէ՛, Պ. Վահան, մեզ օգնէ՛, կ'աղաչէր օրիորդը:

Երկար մտածելէ յետոյ՝ ես մտքիս մէջ կազմեցի իմ ծրագիրս եւ ըսի.

— Օրիորդ, վաղը իրիկուն ձեզ երկուքդ ճամբայ կը դնեմ դէպի Պոսթոն, իմ քրոջ տունը եւ այնտեղ ինքզինքնիդ կը զգաք աղաստ:

— Բայց այդ մարդը չպիտի՞ գիտնայ:

— Զի գիտնար, ուրիկի՞ց պիտի գիտնայ: Առաւօտուն մենք սնոր ներկայութեան կը խօսինք հարսանիքի մասին եւ կ'որոշենք ընել յառաջիկայ Կիրակի, իսկ իրիկունը իմ ընկերս կուզայ, ձեզ կը տանի կայարան եւ դուք կը մեկնիք ապահով, քրոջս հեռագիր կուտամ, որ ձեզ գիմաւորէ:

Ինձ յանձնեցին իրենց հետ բերած կարգ մը սնտուկներու ստացադիրները, ես խոստացայ գանոնք հանել մաքսատունէն եւ ուղղակի ղրկել Պոսթոն:

— Բարի գիշեր.

— Բարի գիշեր, եւ ես դուրս ելայ ու գացի Սահակ աղային քով:

Սահակ աղան սուկաւին չէր քնացած:

— Ի՞նչ կ'ըսէ սիրուն օրիորդս, հարցուց Սահակ աղան:

— Հարսանիքի մասին խօսեցանք, յետոյ ինձ յանձնեցին իրենց սնտուկներուն թուղթերը, ուղիղ Շիկաօ քչենք որ երթայ, չէ՞:

— Այդ մասին երկու կարծիք չըլլար, իրենց ճամբու ծախսը դուրս կուզայ այդ սնտուկներէն, եզրակացուց բարեկամս:

Եթէ նա ներկայ ալ ըլլար սնտուկները ուղարկելու գործին՝ չէր կրնար հասկնալ թէ սնտուկները Շիկաօ կ'երթային թէ Պոսթոն:

Զ.

Առաւօտ նախաճաշին՝ խօսեցանք հարսանիքի մասին, որոշեցինք Կիրակի օրը եւ շատ շքեղ, նոյն իսկ հեռագիր տուինք Պոսթոն Սարաճեան Եպիսկոպոսին դալ եւ պսակել:

— Ոչինչ մի՛ խնայեր, Վահանիկս, կ'ըսէր ինձ Սահակը գաղտնի՝ ձեռքերը իրարու շփելով:

Անհաւատալի բան էր, որ Սահակի նման կծծի անասուն մը կարենար այդքան ծախսի դիմանալ: Բայց անիկա մեծ յոյս ունէր սնտուկներու վրայ, ապա աղջկան մատանինէ՞րը:

Առաջարկեցի օթօմօպիլով պտոյտի երթալ Հըտսըն գետի ափին:

— Ինչպէս կ'ուզէք, ըսաւ Սահակ աղան:

Եւ դացինք, պտտեցանք ամբողջ երեք ժամ, եւ յետոյ վերադարձանք պանդոկ :

Ես արդէն ցորեկին թէյէֆօնով խօսած էի Նիւ Եորքի իմ մէկ ծանօթիս հետ՝ դալ իրիկունը ժամը Ց-ին՝ եւ տանիլ իմ բարեկամները կայարան, գէպի Պոսթօն ուղեւորելու համար :

Իրիկունը ես առաջարկեցի Սահակ աղային դուրս երթալ եւ սրահի համար կարգադրութիւններ ընել :

— Հիւրերն ալ կը հանգստանան, աւելցուցի :

Մենք դացինք դուրս, բոլոր կարգադրութիւնները ըրինք Կիրակի օրուան համար :

Դժուար էր մերադարձը : Ես գիտէի, որ անոնք այնտեղ չպիտի ըլլային :

Ժամը տասն էր երբ մենք վերադարձանք :

— Պ. Սահակ, սկսայ ես սանդուխէն վեր բարձրացած ատեննիս, եթէ հիւրերը քնացած չեն, կը մտնենք եւ քիչ մը կը խօսինք :

— Հելպէք, Ելպէք, պատասխանեց Սահակը :

Մենք գուռը բաղիւնեցինք, ո՛չ մէկ պատասխան : Սրահէն խափշիկը եկաւ եւ յայտնեց, որ անոնք մեկնեցան կայարան :

Ես ապշեցայ, Սահակ աղային գոյնը նետեց :

— Ո՛ւր դացին, ո՛ւր դացին, հարցուց Սահակ աղա կոտրած անդիւրեքնով մը :

— To station, sir, պատասխանեց խափշիկը Սահակ աղա քիչ մնաց գետին իյնար. ես բռնեցի :

— Հարցո՛ւր թէ ո՞վ ասրաւ, կ'երեւայ քի մեզ խարեցին, որ ոչ ոք չեն ճանչնար :

Խափշիկը պատասխանեց, որ երկար հասակով երիասարդ ֆէմբըլմէն մը եկած եւ տարած էր :

Է.

Յաջորդ առաւօտը ես կանուխ դուրս ելայ սընտուկներու կարգադրութեան համար :

— Ուղի՛դ Շիկակօ, պոռաց ետեւէս :

— Ս.յո՛, ա.յո՛, ուղի՛դ Շիկակօ, պատասխանեցի :

Ես ուղարկել տուի սնտուկները այն տեղ ուր խոստացած էի օրիորդին եւ իր եղբօր :

Սահակ աղա կէսօրին որոշեց անմիջապէս մեկնիլ Շիկակօ :

Անասունի նման կուլար եւ կ'ըսէր .

— Ս.յդքան ծախս, ա.յդքան ժամանակ, աղջիկը փախցուցինք, վա՛յ, վա՛յ վա՛յ, է՛չ եմ, է՛չ, կը պոռար եւ բոունցքով կը զարնէր գլխուն :

Մեկնելէ առաջ ինձ վճարեց քանակներու օրուան խոստացած շարժականները, ծախսերս եւ շնորհակալութիւն յայտնելով մեկնեցաւ Շիկակօ :

Միասին չդացինք, որովհետեւ ես ըսի, որ թերեւ Նիւ Եորքի մէջ կարենամ յարմար գործ մը ճարել :

Սնտուկները Շիկակօ չհասան : Իմ յետ վերադարձիս Սահակ աղա դատարանի դիմեց՝ կարծելով թէ սնտուկները ես կերայ :

Միայն դատարանին մէջ էր, որ ես ստիպուած եղայ պատմել եղելութիւնը եւ ցուցնել սնտուկներու ստացագիրները, որոնք ապահով հասած էին Պոսթօն :

Դատարանէն յետոյ ես ա՛լ չպատահեցայ Սա-

հակ աղային ղէմ ղիմաց, միայն օր մը հանրակառ-
քով անցած ատենս՝ պատուհանէն տեսայ իմ «երե-
տասարդ» բարեկամս, որ աւելի ծերացեր էր, կը-
քեր եւ ղեզներ էր:

* * *

Հինգ տարի յետոյ ես ղացի Պոսթոն Գեղամի եւ
Մաքրուհիի տունը եւ տեսայ այն սիրուն մանուկը,
որ բուսած էր Սահակ աղան խաբէլէն յետոյ:

ԱԶԳԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐԻ ԳԵՐԵՋՄԱՆԸ

Ա.

Երկու եղբայրներ էին անոնք — Փորսուխենց
Մարտուկ եւ Խաչեր աղաները, որոնք կ'ըլլային մօ-
տաւորապէս 40-50 տարեկան, մեծ ընտանիքով:

Արհեստով ոսկերիչ, հին վարպետներ:

Փորսուխենց տան վառասիրական աւանդու-
թիւնն էր այն, որ քաղաքի մայր եկեղեցիի կալուածը
մէկ մասն էր Մարտուկի եւ Խաչերի մեծ, ընդար-
ձակ պարտէզին՝ ատենին նուիրուած ազգին՝ իրենց
պապի կողմէն, որուն իբրեւ հոգեկան վարձատրու-
թիւն պապի գերեզմանը կը հանգչէր եկեղեցիի պա-
տին քովիկը, փոքրիկ զերեզմանոցի մը մէջ, տեսակ
մը պանթէօն, որ ամէն զաւառական եկեղեցի կ'ու-
նենար:

Մեծ օր էր Փորսուխենց տան համար երբ, տա-
րին անգամ մը, հոգեհանգստի ժամանակ, աւագ
քահանան պիտի յիչէր այդ նուիրատուութիւնը: Այդ
օրը Փորսուխենց տան բոլոր մարդկային տարրը կը
հաւաքուէր լսելու համար այդ յիշատակութիւնը:

Մարտուկ աղան, երէցը, լուռ մարդ էր, խո-
ժոռ, կախ ինկած ակնջներով, կարճահասակ, կը-
լոր, թրքական ոճով մօրուքին մէջ արդէն ճերմակը
ալիք կուտար: Այնքա՛ն լուռ ու խոժոռ էր Մարտուկ

աղան, որ շատերուն սկսած էր ապուշութեան կասկածներ ներշնչել:

Իսկ, քնդհակառակը, Խաչեր աղան սարսափելի շատախօս, կուռարար, ուրիշներու գործին խառնուող, եկեղեցի եւ ազգ իր սեփականութիւնը համարող, անոնց գործերու վատ ընթացումը իր դատապարտելի անտարբերութեան վերադրող մարդ էր: Ճիգիքակաճով նման իր եղբօր՝ մագերու աւելի քիչ ձերմակով եւ գլուխը ճաղատ:

— Երկու եղբայրներն ալ իրարու քիթէ են ինկեր, կ'ըսէին բոլոր ճանաչողները:

Կասկած չիկար, որ Մարտուպ աղան աւելի իմաստուն մարդ կը կարծուէր քան Խաչեր, որուն ակոտան ամենուն մօտն եւ ոսկորին դպած էր:

— Խաչեր, կ'ըսէր Մարտուպը իր եղբօր, տարին մէկ անգամ, էդ գործերուն մէջէն պոչդ դուրս բաշէ:

— Չէ՛, դուն տեղդ ծանար նստէ՛, էս բոլորին կը սովորեցնեմ, կը դոտար Խաչերը:

Մարտուպը կը լռէր, կը խոփոտէր, քիթը կը կախէր եւ կնիկը առած՝ կը հեռանար իր սենեակը հազարով եւ գլուխը շորթելով դժկամակութեան արտայայտութեամբ:

Ապա Խաչերը կը դառնար իր կնոջը.

— Իմ պապս որ չըլլէր, էն եկեղեցին հիմա չի կար, բոլորս պէտք էր տաճիկ դառնայինք, իմ խօսքըս պիտի ընեմ, իմ խօսքս, վերջացաւ:

— Մարդոց աննամուսը շատ է, դուն գլօխ չեռ կրնար ելլալ, Աղան չիտակ է, կ'ըսէր կինը:

— Կնիկ ես, խելքիդ բան չի պառկիր, կը կըլտամբէր Խաչերը:

Այսպէս աճէն օր կուի մը ունէր ազգին հետ: Բ՞քեր էին իր թշնամիները, ինքն ալ չէր գիտեր, միայն սիրաբ. կուի կ'ուզէր, խօսք կ'ուզէր, ազմուկ կ'ուզէր:

Եկեղեցին ներս մտած ասե՛նը անպայման նկատողութիւն մը կ'ունենար ժամկոչին ընելու.

— Կը թողուս որ աղուաները նստին զանգակատան վրայ եւ ծրանն ու սղառտեն, ամենապարզ իր նկատողութիւններէն:

Բ.

Վերջին ասարիները Մարտուպ աղայի հոգեկան վիճակը սկսաւ լրջօրէն մտահոգիչ դառնալ, նախ՝ անեցիներուն եւ ապա դուրսի մարդոց:

Իր յուսկեաց բնաւորութեան յաջորդեց համրութիւն, եւ օր մըն ալ երկու ձեռքերը դրաւ երկու դըրպանները եւ ա՛յ դուրս չհանեց մինչեւ իր մահը: Աչքերը կը դարձնէր չորս կողմը եւ ապուշի նման կը նայէր: Անպնտս, անաղմուկ, անհասկնալի յիմարութիւն մը սեւ ամպի նման իջաւ վրան եւ մնաց:

— Հայկա՛նի պէս է, կ'ըսէին զինք տեսնող մտաւորները:

Խաչերը կը մօտենար Մարտուպին.

— Մարտուպ, դուրպան, բառ մը լաշէ՛, խօսէ՛: Կը լռէր Մարտուպը, բայց չէր պատասխաներ: Եւ զարմանալին եւ ամենէն մտահոգիչը այն էր, բոլորը կը համաձայնէին, որ Մարտուպը եթէ ուզէր խօսիլ՝ կրնար, իր արտայայտութիւնը այնպէս կը ցուցնէր, բայց չէր ուզէր խօսիլ:

Օր մը մէկ քանի հոգի հաւաքուեցան եւ բռնի ուժով ձեռքերը գրպաններէն հանեցին, որովհետեւ

կինը եւ բոլոր տնեցիները ձանձրացած էին մանուկի նման կերցնելէ: Շատ դժուարութեամբ ձեռքերը գրպաններէն հանեցին, որ ատեն Մարգուլ աղան կովի նման բառաչից եւ մէկ քանի ծանր հայհոյանքներ շարտեց: Ձեռքերու արիերը փորփոտեց էին, չորս կողմը բամբակ կապեր էր, ձեռքերը, նիհարերը, փափկացրեր էին: Աղաչեցին, լացին, որ դուրս պահէ ձեռքերը, բայց օգուտ չըբաւ, երբ ձեռքերը ձեռքերը՝ ամենայն արագութեամբ տարաւ գրպանները եւ սկսաւ հիւանդագին ծիծաղիլ: Խաչերը աչքերը թրջեց, հաղիւ ինքզինքը զսպեց. դուրս ելաւ սենեակէն եւ դալով իր սենեակը՝ բարձր ձայնով սկսաւ լայ եւ աղաղակել:

— Վա՛յ Մարսուլ, վա՛յ, հաւին քչա չէիր Ըսեր, քեզ ո՞վ անիծեց:

Մարսուլի սերտութիւնները այնքան ալ առնակալ չէին, շատերը Մարսուլին շոշորթ կ'ըսէին, այնքան քիչ կը խօսէր:

Մարսուլ աղան դուրս չէր ելլեր տունէն, բայց տանը մէջ կը պտտէր: Առաջները տնեցիք սարսափի մէջ էին, որովհետեւ Մարսուլը կարող էր յայտնուիլ բոլորովին անսպասելի տեղեր եւ անտեղի ժամանակ, բայց կամայ կամաց վարժուեցան: Մարսուլի ապուշութիւնը դարձաւ հասարակ, այնպէս որ Խաչերը երբ խանութէն դար եւ երբ Մարսուլը չտեսներ շուրջը՝ կը հարցնէր:

— Խենդր ո՞ւր է:

— Պատկեր է, կամ՝ ո՞վ դիտէ ո՛ւր է, կը պատասխանէին:

— Իսօր կէրցուցե՞ր էք, կը շարունակէր հարցուիորձել Խաչերը:

— Ի՞նչ ուտել, ի՞նչ բան, կը պատասխանէր Տկն. Խաչեր, արդէն զգուած եւ անտանելի թօնով, բոլորը թափեց. վրան գլօխը աղտոտեց:

Օր մըն ալ Մարսուլը ա՛լ անկողնէն վեր չկեցաւ, կերպով մը ամիս մը քաշեց եւ մեռաւ:

Այս մահը մեծ տրտմութիւն չպատճառեց տնեցիներուն, որովհետեւ Մարսուլի ողջութիւնը արդէն մահ էր եւ աւելի վատը:

Գ.

Կիրակի օրը թաղումը տեղի պիտի ունենար: Բազմութիւնը մեծ էր եկեղեցին: Պատարագի կիսուն Խաչեր աղան դուրս ելաւ եկեղեցիէն եւ ժամկոչը կանչելով քովը, բարձր եւ հրամայական թօնով՝ պատուիրեց.

— Գնա՛, մէկ քանի աղքատ մշակներ բեր եւ այնտեղ, պապուս քով, Մարսուլիս համար գերեզման փորել տա՛ւր, եւ գրպանէն հանելով մէկ արծաթ մէճիտ՝ գլորեց ժամկոչի բուռը:

Ժամկոչը խոնարհեցաւ եւ անմիջապէս մեկնեցաւ դործի անցնելու:

Մէկ քանի թաղականներ, որ այդտեղ կանգնած՝ կը ծիւղէին եւ օրուան քաղաքականութեան վրայ կարծիքներ կը յայտնէին, իրարու երես նայեցան:

Խաչերը եկեղեցի մտաւ. եւ զնաց կանգնեցաւ զազաղի գլխուն վրայ:

— Խաչերը որո՞ւ է հարցուցեր, որ այդպէս ինքնագլուխ կարգադրութիւններ կ'ընէ, հարցուց թաղականներէն մէկը:

— Այդ մասին ես բան մը չեմ գիտեր, պատասխանեց երկրորդ թաղականը:

— Ի՞նչ, իր չոր դլօխով կը կարծէ որ խենդը այստե՞ղ պիտի թաղէ, ես՛ղմա. մրմուռաց երրորդը:

Թաղականները ժամկոչի տղան կանչեցին եւ պատուիրեցին, որ մտնայ եկեղեցի եւ կամաց մը, Գիրգոր աղային, Պետրոս էֆէնտիին եւ մի քանի ուրիշներու ականջներուն փսփսայ, որ էֆէնտիները զիրենք դուրսը կը կանչեն կարեւոր գործով: Մէկ քանի բոսէ յետոյ բոլորը, քաղաքի Հայ հեղինակութիւնները, հաւաքուեցան, եւ մտան քովի դըպրոցի մէկ սենեակը՝ խորհրդակցութեան:

Ամբողջ կէս ժամ պոռացին, ճւացին եւ որոշեցին ժամկոչին արդիւնէլ գերեզման փորելը:

Ժամկոչը դադրեցուց:

Պատարագը վերջացաւ. դազաղը բերուեցաւ դուրս եւ խաչերը տեղեկացաւ ահաւոր եղելութեան:

— Ժամկո՛չ, քեզի ի՞նչ ըսի ես:

-- Չեն թողուք, աղա՛, չեն թողուք. ես ազգին ծառան եմ, անոնք ալ աղբին մեծն են, պատասխանեց ժամկոչը շրթունքները դողալով:

-- Անոնք ազգին մեծն են, ես մեծը չե՞մ, դուրսաց խաչերը: Ժամկոչը գլուխը կախեց: խաչերը խորձեց յարձակիլ ժամկոչի վրայ, բայց թաղականները մէջ ինկան: Եկեղեցիի բակին մէջ գտնուած հասարակութիւնը բաժնուեցաւ երկու մասի, սկիզբը թաղականները խօսեցան հանդիստ եւ խաղաղասիրական թօնով, բայց յետոյ չղիմանալով խաչերի պոռումներուն եւ հայհոյութիւններուն՝ անոնք ալ ձայները բարձրացուցին: Երկու կողմերուն տիրեց դոնճիկ անկեղծութիւն: Աղմուկ, իրարանցում: Գազաղը մոռցան, կիները սկսան լալ եւ աղաղակել իսկ ասօրին սկսան գլուխ ջարդել:

Այսպէս է գաւառներու մէջ, ազգային վիճաբանութիւններուն ամէն մարդ կը խառնուի, կը բռնէ մէկ կամ միւս կողմը, գրեթէ ատանց տրամաբանութեան, շատ անգամ նայած պայքարը սկսող անհասանելի իրենց հետ ունեցած յարաբերութենէն:

-- Այստեղ պիտի թաղուի, իմ պապուս տուածն է այս հողը, աղբին աչքը քօնայ, կը մոնչէր խաչերը:

-- Չպիտի թաղուի, շուն պապը թաղուեցաւ, հերթը է, կը պոռոտսխանէր ամբօխը: Կազմուեցաւ կոտորներու զանազան խումբեր, իրաբ հրեցին, ջըշեցին, բերին ձկնեցին դաղաղին վրայ, որ ատեն մեռելի տէր կիներու կոճը բռնեց սղջ երկինքն ու գետինը:

— Պիտի թաղեմ, հոս պիտի թաղեմ, կը դռար խաչերը շան նման փրփրած: Անիկա ինքզինք զսպեց եւ ոչ ոքի վրայ ձեռք չբարձրացուց, էթէ ոչ ամբար գլուխը իրանէն կը բաժնէր:

Կոխն աշնպէս սաստկացաւ, որ թուրք ոստիկաններ մտան Հայկական մայր եկեղեցիի բակը եւ դադրեցուցին:

խաչերը ընկճուած եւ զլիխկօր՝ պատուիրեց յուղարկաւոր թափօրը ստաջնորդել իրենց պարտեզը:

— Մեր պաղչան չա՛տ տեղ կայ, իմ եղբայրս հասարակաց գերեզմանուցը չեմ նետեր, յայտարարեց խաչերը, ներկայ եղող հասարակութեան:

Փորուխենց տան մօտիկները խաչերի թեւերէն բռնեցին, միխթարեցին: խաչերը այլեւս չէր լար, բարկութենէն արցունքները ցամքեր էին:

• Երկու բոսէ յետոյ արդէն դազաղը պարտեզն

էր: Եկեղեցին եւ Փորսուխենց պարտէզը բաժնող ճիշդ պատին տակը գերեզման փորել տուաւ Խաչերը Մարտուպի համար եւ այնտեղ թաղել տուաւ:

Դագաղը դոցել տալէ առաջ՝ Խաչերը ինկաւ Մարտուպի վրայ եւ ֆէսը վար առած՝ ըսաւ.

— Մարտուպ, աղայի պէս մարդ էիր, մարդուն ալ քէֆէն էիր, շուները վրադ հաջեցին, քու հոգուդ... ալ չիրցաւ շարունակել, արցունքները նորէն սկսան հոսիլ: Թեւեռէն բռնեցին եւ վեր առին:

— Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, կ'ողբերդէր Խաչեր, մինչ հողը կ'իջնար ծանրօրէն Մարտուպի քիթին ու բերնին վրայ:

Ե.

Քառսունքը լրանալէ առաջ՝ Խաչերը կանչեց դպրոցի տիրացուն եւ պատուիրեց որ ծաղկազրով գրէ հետեւեալ տապանագիրը.

Աստ հունգզի Ագգիս Բայերար

Մարտուպ առա Փոքրսոյսեան

Ծնեալ յա:մի Տեառն... մեռած...

Քառսունքի օրը գերեզմանաբարը պատրաստ էր արդէն այդ տապանագիրով: Խաչերը շարաթ իրիկուընէ առաջ կանչեց եկեղեցիի աւագ քահանան, դրամ տուաւ եւ ըսաւ.

— Տէրտէր պապա, վաղը Մարտուպ աղայի քառսունքն է, անոր հոգիին համար սուրբ պատարագ կը բռնես եւ կը յայտարարես Սուրբ Պատարագի մէջ, որ Փորսուխենց աղան իր եղբոր՝ Մարտուպ աղայի քառսունքի առթիւ «իրրեւ յաւերժ» կը նուիրէ իր պաղջայէն տասնեւհինգ արշըն գետին եւ իր ծախ-

քովը պատ կը քաշէ եւ կը միացնէ եկեղեցիի գերեզմանոցին:

— Մարտուպիս գերեզմանն ալ հետը կը նուիրեմ սուրբ եկեղեցիին, աւելցուց անիկա:

Աւագ քահանան լսեց, շնորհակալութիւն յայտնեց ազգին կողմէ, «Հայր մեր» մըն ալ փնթփնթաց եւ պիտի մեկնէր ուղիղ միւս քահանաներուն մօտ տեղեկացնելու՝ երբ Խաչերը ուղեց իր վերջին բաղձանքը յայտնել.

— Տէր պապա, պատարագը դուն կ'ընես:

— Շատ աղէկ, Խաչեր աղա, շատ աղէկ, բայց հերթը Տէր Գրիգորինն է, պատասխանեց աւագ քահանան:

— Հերթ մերթ չեմ գիտեր, իմ վափաքս է, որ Ս. Պատարագը դուն ընես վաղը:

Աւագ քահանան գլուխը շարժելով՝ դուրս գընաց:

* * *

Երկրորդ օրը հանդիսաւոր պատարագ էր: Աւագ քահանան յայտարարեց նոր նուիրատուութիւնը, մեջատակեց նաեւ պապի նուիրատուութիւնը:

— Վերջը վերջը խենդին գերեզմանը բակը ձգեց, քիթերնուն տակ լուռ մռնչեցին եկեղեցիէն դուրս ելլողները եւ բոլորովին դժգոհ:

Գ Է Վ Օ Ն

Ա.

— Հէ՛յ, հէ՛յ, հէ՛յ, սաքքրզըմ ֆէհլան, ֆէհլան, ֆէհլան..

Սնկըճմուկենց Գէվոյին ձայնն է, որ քաղաքին կէսը արձագանդ կուտայ, կը պոռայ, կը կանչէ, կը մոնչէ:

Գէվօն ձի կը ծախէ:

* * *

Մեր տեղերը ձի ծախելը ամենամարնոց արհեստն էր, որուն համահաւասարը միայն աղւընիկ խաղցնելն էր:

Ձիու ֆամպագի աղջիկ տալը կը նշանակէր քըրիստոնէական չանոնէ քչիկ մը հրաժարիլ եւ Ալգէնիմ աղջիկը կրակը ձգել:

Բայց ամէն արհեստ իր հերոսութիւնն ունի: Ձիու ֆամպագին ալ հերոսը կար:

Գէվօն ձիու ֆամպագութեան հերոսն էր:

Կը գնէր ունէ տեսակի ձի, որովհետեւ դիտէր թէ ինչպէս պիտի ծախէր:

Ձիու ֆամպագը իր հերոսիկը ունի: Այդ արհեստը երկու հագիով կը դառնայ:

Բ.

Գէվօն նստած է տանը դրան առջեւ խաչաձեւ-
ուած չորս փայտերով շինուած ցած աթոռի մը վը-
րայ եւ Յէրկիւլէ կը քաշէ: Շատ խոր մտածմունք-
ներու մէջ է, մերթ կը նայի գետնին, մերթ երկըն-
քին, աչքերը կը դարձնէ եւ կը խորհի, բայց նա-
յուածքին մէջ խորութիւն չիկայ, միայն իր պզտիկ
ուղեղ ունեցողի ձեւերն են, որ հանդիսաւորութիւն
կուտան իր խորհելուն:

Օվիկը, իր հերոսիկը, պըպըզած է իր դէմը եր-
կիւղածութեամբ եւ սիկարէթը պահած է ափին մէջ,
որպէս զի իր վարպետը չի նշմարէ իր ներկայու-
թեան ծխելու անպատկանութիւնը եւ համարձա-
կութիւնը, թէ եւ վարպետը բացէն կը տեսնէ ծուխը,
որ կը բարձրանայ Օվիկի բերնէն եւ քթի ծակերէն,
բայց չտեսնելու կը զարնէ, բաւական է, որ Օվիկը
կ'զգուշանայ սիկարէթը ցուցնելէ:

— Օվիկ, առաջինը կ'սկսի խօսիլ Գէվօն, խըրը
ի՞նչպէս է, վաղը ծախենք որ երթայ:

Օվիկը մեղմիւ կը հազայ, քիչ մը բարձրանալու
պէս բան մը կ'ընէ ու նորէն կը պըպըզի, Փէսը կը
չտկէ եւ կը պտտասխանէ:

— Խըրին բանը պաշխա է, ա'ղա, բանի կ'երթայ
կը կատողի. դարձեալ կը կիսաբարձրանայ ու կը պը-
պըզի սիկարէթը նետելով իր ոտքին տակ աննշմար:

— Հէչ լուսուն ցուցուցի՞ր, կը հարցնէ խորհըր-
դաւոր կերպով Գէվօն:

— Լուս չ' օր, քիպրիք չէ տեսեր, աղա':

Օվիկը կ'ուզէ բան մը աւելի ըսել, բայց չի հա-

մարձակիր: Գէվօն կ'ղղայ Օվիկի անհանգստու-
թիւնը:

— Գիտես քի բան մը ունիս:

— Հայա, հայա, կը հաղայ, խոչափողը կը
մաքրէ, հայա խաղը շուտ է, մէկ քանի օր ըլ թող
խըզմիշ ըլլի, աղէկ է:

— Փէք աղէկ, փէք աղէկ, Օվիկ, կը պատաս-
խանէ Գէվօն ոտքը ոտքին վրայ նետելով եւ աւելի
ցուցադրելով իր ազտոտած վարտիկի վաչաները,
էս դիտմամբ ըսի խաղը ծախենք, տեսնամ դո՞ւն ինչ
կ'ըսես, կամաց կամաց կը սովորես, արհեստէն կը
հասկնաս:

Օվիկը երջանիկ է, իղձկելու չափ ուրա'խ...

— Օվիկ, էս քեզ մարդ պիտի չինեմ, պապուդ
քով օր մնայիր, էջ կը դառնայիր, հը... դոռողու-
թեամբ կ'արտասանէ, էջ պիտի դառնայիր, է'ջ, կը
հասկնա՞ս:

— Էվալլա', աղա', Էվալլա, իմ յոյսս ըլ դուն
ես, հաղիւ շնորհակալութիւն յայտնելու կը հա-
մարձակի Օվիկը:

Օվիկը աւելի եւ աւելի բախտաւոր կ'զգար ինք-
զինքը իր սողոսկող ստրկութեան մէջ:

Օվիկը Գէվօնին քով դնելուն համար տանը մէջ
իւր հօր եւ մօր միջեւ պաղութիւն ինկեր էր: Մայրը,
խեղձ ու կրակ դաւառացի կին մը, խելքին փչեր էր,
որ Օվիկը եթէ դարոցը շարունակէր աւելի լաւ կ'ըլ-
լար, բայց հա՛ւրը ընդիմացեր էր եւ պնդեր, որ ա-
ւելի աղէկ էր արհեստի զնէին եւ ինքն իրեն որո-
շած էր Օվիկը ձիու նախազ դարձնել, որովհետեւ
իւր արհեստը ապերախտ արհեստ էր, խալաճու-
թեամբ ո՞վ կրցեր էր հարուստ ըլլալ:

Օվիկը վեց տարիէ ի վեր Գէվոյին կը ծառայէր, Տիերը ջրեւ կը տանէր, քումար կ'ընէր, թրիքները կը մաքրէր, կենդանիներուն վէրքերը կը լուար եւ ատեն ատեն ալ ձիու պոչ կը բռնէր, որովհետեւ Էգ ձիու տէրը քառորդ մը կուտար անպայման իբրեւ պախշիչ:

Այդ դրամով Օվիկը շիշ մը օղի կը տանէր իր հօրը:

— Պապա՛, պախշիչի փառա է, խմէ՛, գոհունակութեամբ կը յայտարարէր Օվիկը:

— Տեսա՞ր. կնի՛կ, կը դառնար Օվիկի հայրը իր կնոջ, տեսա՞ր, վարժատունը պախշիչ պիտի տանէ՛ն, ափերիմ, աղաս, ափերիմ, վարձքդ կատար:

Օվիկի վարձքը ձիու պոչ բռնելն էր:

— Վաղը, կը շարունակէր խօսակցութիւնը քամպագ Գէվօն, վաղը լոտին ծախենք, հը, ի՞նչ կ'ընես ասոր, Օվիկ, հա՛յ կիտի քէրէս, մա՛րդ եղար, մա՛րդ...:

— Ասոր խօսք չիկայ, աղա՛, կը մըլակէր Օվիկը:

Գ.

Երկրորդ օրն է: Տօնին դուրս են հանած ծախելու:

Տօնին գնումը էր ծախուելէ տասն եւ եօթն օր առաջ: Բոլորը Գէվոյին վրայ ծիծաղեցան:

— Ի՞նչ ձի է որ կ'տանէ:

Բայց սո՛քն անոնք որոնք Գէվոյի քամպագահան հեղինակութեան վրայ դադափար ունէին, դըլուխնին երկրցուցին եւ ըսին.

— Գէվօն սասկածն ալ կընայ ծախել, ոչ թէ միայն շնչող ձին:

Տօնին գնումը ատենը միայն ոսկոր էր: Տէրը փոխանակ աղատ թողելու ձին՝ բերած էր հրապարակ իբրեւ կաշի ծախելու: Գէվօն վճարեց երեք մէ՛ճիս:

Տօնին բերին տուն եւ պահեցին տասն եւ եօթն օր մութ ախոտին մէջ դուռն անգամ զգուշութեամբ բանալով եւ զոցելով, որպէս զի չըլլայ թէ լըյսի չող մը ինչայ Տօնի աչքերէն ներս: Օվիկը խնամեց աչի ուշով, համաձայն իր վարպետին տուած հրահանգներուն:

Գէվոյի տուած հրահանգներէն ամենէն կարեւորը այն էր, որ Օվիկը օրական մէկ քանի անգամ պիտի մտնէր մութ ախոտը եւ դանազան ձայներով եւ հարմաներով պիտի ջղայնացնէր ձին, որպէս զի լոյս աշխարհ բերած օրերնին՝ արդէն կենդանին կատարած ըլլալու վիճակին հասած ըլլար՝ ցատկելու, անհանդիստ շարժումներ ընելու համար:

Օվիկը հեծած է տօնին վրայ, յաճախորդները դատարարտեայի պէս կանգնած են եւ կը զիտեն:

Օվիկը մէկ վարձ մէկ վեր կ'երթայ ու կուզայ սարսափելի աղմուկներով:

Գէվօն կանգնած է յաճախորդներու միջեւ եւ մերթ ընդ մերթ խօսք կը նետէ:

— Արարական ձինս է, ամենա լաւ չեն նայած: Յետոյ կը կեցնէ Օվիկը եւ ինք կը հեծնէ վերջին անգամ ըլլալով հանդիսաւորութիւն տալու տօնի քայլերին, որպէս զի յետոյ կարենայ պէտք եղածին պէս խօսիլ:

— Հէ՛յ, հէ՛յ, հէ՛յ, Բէ՛հլան, Բէ՛հլան, ծախածս Բէհլան է՛...:

Տօնին անհասկնալի ջղային շարժումներ կ'ընէ,

երբ մէկը կայ վրան հեծած, բայց երբ կ'իջնէ, հան-
դարտ կը կանգնի եւ գլուխը կը կախէ: Արդէն ան-
ցաւ մութէն դէպի առատ միջօրէի լոյսը յանկար-
ծակի դուրս գալու ջրայնութիւնը: Բայց Գէվօն չի
թողուր, որ Տօռին հանդարտ մնայ, Օվիկը միշտ
վրան է, միշտ դէպի վար եւ վեր:

— Հէ՛յ, հէ՛յ, հէ՛յ, արապիստան քէօլլերտէն,
արապիստա՛ն...

Հինգ սուկիէն Գէվօն կ'իջնայ մինչեւ մէկուկէս
սուկիի եւ յաճախորդներէն մէկը կը համաձայնի
գնել:

Օվիկը կ'իջնէ վար, ձին կը յանձնէ գնողին եւ
կը բռնէ իր վարպետին եւ գնողին ձեռքերը, կը մի-
ացնէ իրարու եւ թօթուելով, հանդիսաւոր կերպով
կը յայտարարի.

— Տէօթէնոն...

Գնողը ձին կ'առնէ եւ կը հեռանայ:

— Օվի՛կ, լաւ քչեցինք, եթէ վաղը փիւզիւք մը
դուրս չի գայ նէ:

— Բան մը չըլլիք, աղս', մի՛ վախնար, կը պա-
տասխանէ Օվիկը:

Միւս օրը փիւզիւքը դուրս կուգայ: Ձին յետ եւ
բերած:

— Իշու պէ՛ս բան է, կը յայտարարէ Տօռին գնո-
ղը. սկանջները թիզ ու կէս կը կախէ, կը կանգնի:

— Դուք ձի հեծնալ չէք գիտեր, Օվի՛կ, կը պօ-
ռայ Գէվօն, մեր փալանը բեր:

Օվիկը մտադիսական, մոգական փալանը կը բե-
րէ, կը փոխէ գնողի ձիուն վրայ անցուցած փալա-
նին հետ:

Գէվօն կը հեծնէ եւ նոյնհետայն էր սկսին Տօ-

ռիի եռանդուն շարժումները: Կը ցատկէ, կը վրնջէ,
բերանէն փրփոյրներ դուրս կուտայ: Գէվօն կը բերէ
յետ, կ'իջնէ վար:

— Ես չըսի՞ օր ձի հեծնել չէք գիտեր. պէտք է
սովորի՛ք, ետ՛վրում, սովորի՛ք:

Գնողը գլուխը կախ եւ խորապէս համոզուած,
որ ձի հեծնել չի գիտեր՝ ձիուն սանձէն կը բռնէ ու
կը մեկնի առանց դոյցն կասկածն ունենալու միա-
միտը, որ Գէվօյին մոգութիւնը, մագնիսական ուժը
ձին լաւ հեծնելու մէջ չէր կայանար, այլ այն սուր
գամբերուն, որոնք տեղաւորուած էին Գէվօյի փա-
լանի տակը եւ որոնք կը ծակէին խեղճ անասունի
կոնակը եւ անասունը կը ցատկէր, անհանգիստ եւ
ջղային շարժումներ կ'ընէր:

Դ.

Եւ փառապա՛կ Գէվօն օր մըն ալ ինք չարաչար եւ
աննախընթաց կերպով խարուեցաւ եւ այդ խարուե-
լը ճակատադրական դարձաւ իր կեանքին համար:

Ամէն վարպետին վարպետը կայ. Գէվօյին վար-
պետը երեւան ելաւ:

Տիգրանակերտէն փառապա՛կ Ֆիրիկը Ռարբերդ
բերած էր ձի մը եւ հանած էր շուկայի մեծ հրա-
պարակը:

Գէվօն գործի վրայ է:

— Օվի՛կ, եկո՛ւր տեսնամ, Ֆիրիկին քէֆ մը
պիտի նետեմ: Խըրը դուրս հանէ: Եւ իբրեւ վերջին
հրահանգ, աւելցուց, աչքին ուշադրութիւն դար-
ձուր:

Օվիկը պէտք էր աչքին ուշադրութիւն դարձնէր
— Խըռին մէկ աչքը ֆէօն էր:

Ճիրբիկն ու Գէվօն ճօտեցան իրարու :

— Այլիդ խօսք չի կայ, սկսաւ Գէվօն :

Իսկապէս Ալը նշանաւոր ձի էր, բարձր, աղջկայ նման կուրծքով եւ արարանի նման վզի բռնուածքով, մէկ ոտքը ձերձակ, իսկ մնացածները կարմիր, ճակատին վրայ ալ հաւկթածեւ փոքրիկ սպիտակ մը, ախանջները փոքր, բաշը ջրվէժի նման ծփո՛ւն, խճրոխտ, ասպետական եւ ազնուական ըլլալու բոլոր նշաններով :

— Բու Խըրդ ալ շատ զիմացկուն է, պատասխանեց Ճիրբիկը :

Երկուքն ալ կարճ կը խօսէին զգուշութեամբ, հազար կը չափէին, մէկ կ'արտասանէին :

Օվիկը զրազուած էր Խըրը դարձնելով աջէն ձախ, ձախէն ալ աջ նայած Ճիրբիկի ըրած շարժումներուն : Ճիրբիկը Խըրին աջ կողմը չափտի տեսնէր, ահա Օվիկի մտահոգութիւնը :

Օվիկը իւր վերջին գովեստը պիտի ստանար եւ Գէվօնի կողմէ պիտի հռչակուէր վարպետ :

Գէվօն այնքան միամիտ չէր չմտածելու, որ ինչո՛ւ Ճիրբիկը Ալը կը ծախէր երբ ամէն կերպով անկա ազնուական էինսէ ըլլալը հաստատելը զիւրին էր : Վերջապէս Գէվօն գտաւ, որ Ալին պոչի բռնուածքը լաւ չէր, եւ Ճիրբիկը սիրահար ըլլալով ամէն կերպով անարատ ձիու, կը ծախէր :

Գէվօն երկու ոսկի տուաւ Խըրին վրայ եւ Ալին հետ փոխեց :

Ճիրբիկը Խըրը ծախեց Խարբերգի մէջ չորս ոսկիի եւ մեկնեցաւ Տիգրանակերտ : Ուրեմն Ալը ծախեց վեց ոսկիի :

Ճիրբիկը Օվիկի շարժումներէն հասկցաւ, որ

Խըրին մէկ աչքը քօռ էր եւ երբեք այն տեղերը չեղաւ : Գէվօն կարծեց, որ Ճիրբիկը ոչինչ նկատեց :

Վարպետին վարպետը կայ :

Ճիրբիկը աւելի վարպետ էր :

Գէվօն ինք հեծաւ Ալին վրայ եւ բերաւ տուն : Վխոռը մտած ատեն, Ալին առջի ոտքը դպաւ ախոռի սեմին : Գէվօն մտահոգուեցաւ : Գիշերը ամբողջ մը տածեց եւ եկաւ այն եղրակացութեան, որ «կ'երեւայ քի խամ տեղ էր, բէկերդէմիշ եղաւ» :

Երկրորդ օրը կէսօրին դուրս հանեց ձին, հեծաւ եւ ուղղուեցաւ դէպի քաղաքէն դուրս :

Պատահեցաւ առու մը, Ալը ուղիղ դնաց եւ կոխեց առուին մէջ, փոխանակ հեշտութեամբ ցատկելու վրայէն :

Գէվօնին սիրտը դող ինկաւ : Անմիջապէս ցատկեց ձիէն եւ դալով կենդանիին դէմը ձեռքերու ահարեկիչ շարժումներ ըրաւ անոր աչքերուն առջեւ, ձին երբեք չցնցուեցաւ : Այն ատեն նշմարեց, որ Ալի աչքերուն մէջ լոյսի թրթուումներ չի կային :

Ալը քօռ էր երկու աչքերէն :

Գէվօն կոտորուաւ :

Հեծաւ ձին եւ սմինայն զգուշութեամբ եկաւ տուն, որպէս զի չըլլայ թէ ուրիշը նշմարէ, ճանապարհին ինքնիրեն մըմնջելով :

— Գէվօ, խարուար, Խարամ ըլլի Խամպագութիւնդ :

Տուն հասնելուն, ձին քաշեց նիրս : Չէր խօսեր : Օվիկը մօտեցաւ վարպետին, ինքն ալ վարպետ այլեւս :

— Աղա', ե՞նչ կայ քի, հարցուց Օվիկը :

— Ալը քօռ է երկու աչքերէն, Օվիկ : Տխարպէ-

քերցին լաւ նետեց մեզի, աղէկ տօլապ էր:

Օվիկը դուրսը ծոնեց եւ չխօսեցաւ:

— Օվիկ, ուշանալ չըլլեր, Ալը վաղը պէտք է քշենք, յարեց Գէվօն:

— Քշենք, պատասխանեց Օվիկը:

Երկրորդ օրը ամենայն հեշտութեամբ ծախեցին Ալը Թուրք սպայի մը:

Անցաւ մէկ երկու շաբաթ: Թուրք սպան Ալը ետ բերաւ: Այդ արարական ազնիւ ձին տասը օսմ. ոսկիի ծախելու գաղտնիքը իմացուած էր:

Թուրք սպան տասը ոսկին կ'ուզէր: Աղմուկ, իրարանցում:

Գէվօն կը ջանար հաստատել, որ երկու շաբաթ անցած է, երեւի դիտուն զարկեր են, իսկ անասնաբոյժները հաստատեցին որ Ալին քօռութիւնը տարիներու խնդիր էր:

Ալը զարմանալի կուրուքիւն ունէր, աչքերը բաց էին, կանոնաւորապէս կը թարթէր, բայց լոյս չի կար մէջը: Ճերմակ չէր իջած վրան, ջուր չէր վազեր, մաքուր աչքեր ունէր, բայց չէր տեսներ:

Պախար քէօն էր:

Գէվօն ընդդիմացաւ եւ չուզեց տասը ոսկին ետ տալ:

— Աղա՛, ըսաւ Օվիկը, տուր օր երթայ, նորէն կը ծախենք:

— Չէ՛, չէ՛, Օվիկ, արդէն բոլոր տեղը ձայն գնաց, եթէ առանց աղմուկի, սուս փուս բերէր ետ տար, կ'առնէի, միւս օրն ալ կը ծախէի, հառաջանքով պատասխանեց Գէվօն:

— Էս կը տանիմ, Սվազ կը ծախեմ կուգամ, առաջարկեց Օվիկը:

— Ո՞վ մինչեւ Սվազ սօլույս պիտի առնէ, չեմ տար:

Թուրք սպան այդ օրը գնաց եւ պատուիրեց, որ մտածէ եւ պառասխան տայ իրեն միւս օրը:

Օվիկը եւ Գէվօնի կինը շատ խնդրեցին իրիկունը, բայց Գէվօն չհամոզուեցաւ:

Գէվօնին օրհասը մօտեցեր էր:

Առաւօտուն Թուրք սպան եկաւ, տասը ոսկին ուզեց, Գէվօն վերջնականապէս մերժեց:

— Ա՛յ սա՛նա, ըսաւ սպան եւ ատրճանակի մէկ հարուածով զետին փռեց Գէվօն իր տան դրան առջեւ:

Օվիկը փախաւ: Կինը դուրս ցատկեց ներսէն, բռնեց ճակատը, որ արիւնը կանգնեցնէ, բայց փափազ Գէվօն չիկար, անիկա մեռեր էր անդարձ:

ԱՄԲՈՂՁ ՔԱՂԱՔԸ ՄԱՏ ԽԱԾԱԻ

Այն ատեն Կ...ը Խարբերդէն աւելի հեռու էր քան Ամերիկան, որովհետեւ ո՛վ էր լսեր, որ մեր կողմերէն մէկը Կ... երթար, բայց ամէն օր Ամերիկա մեկնող ճարդ կար: Ամէն շաբթու Ամերիկայէն նամակ կ'առանայինք, մեր սիրելիները այնտեղ կը գտնուէին: Աւելի մօտիկ կ'ղղայինք Ամերիկայի, բայց ո՛վ էր պատեր Կ...:

Հետաւոր եւ անձանօթ երկիր մըն էր Կ..., թէեւ Խարբերդի քիւն վրայ բուսած:

Կ...ը նշանաւոր էր իր մէկ պատմութեամբ:

Կը պատմէին, որ երկու Կ...ցի քաղաքէն դուրս պտած ատեննին՝ լերան վրայ սեւ կէտ մը կը նըլմարեն:

— Ղուշ է, կ'րոէ իսկոյն անոնցմէ մէկը:

— Չէ, էձ է, կը յարէ միւսը:

Վիճարանութիւնը կը շարունակուի բաւական երկար, մէկը յամառօրէն կը պնդէ որ այժ է:

Այս տաք իճարանութեան ընթացքին՝ սեւ կէտը կուզայ վիճարանութեան վերջ տալու: Սեւ կէտը կը թռչի, ուրեմն առաջին Կ...ցին ճրջ է, զուշ է, բայց երկրորդը չի տանելով իր խօսքին սխալը եւ

զգալով ինքզինք աւելի հարազատ Կ...ցի, կը յայտարարէ .

— Թուին տէ՛ կծ է (թուչի ալ՝ այծ է) :

Այս էր մեր ծանօթութիւնը Կ...ի եւ իր ինատ բնակչութեան մասին :

Առակի կարգ էր անցեր Կ...ը :

Մէկը որ քիչ մը յամառութիւն ցոյց տար ունէ վիճարանութեան մէջ՝ կրեն կ'ըսէին .

— Կ...ցիի պէս մի՛ պնդեր, ճշմարտութիւնը շատ ահներեւ է :

Կ...ի մասին առասպելական պատմութիւններ կը պատմէին, բայց տակաւին մենք մեր իսկ աչքերով չէինք տեսած :

Օր մըն ալ Խարբերդ եկան հաստատուեցան Կ...ցի երկու եղբայրներ, Աւետիսն ու Սողոմոնը :

Աւետիսը մեծն էր, Սողոմոնը փոքրը, երկուքն ալ ամուսնացած, մէկ քանի զուակներ ունէին :

— Եղբայր . Կ...ցի կ'ըսեն ամմա, ի՞նչ ինտ, ինչ բան, չէ՛նքով շնորհքով մարդիկ են, քէմիլ, նստուածքին, կայտուածքին, կ'ըսէին այս ընտանիքին հետ ծանօթացող Խարբերդցիները :

Իսկապէս ալ յամառ մարդկանց կասկածի ըստուերն անգամ չկար այս մարդոց վրայ :

Այլընդ մարդիկ էին, ապրանք կ'ստանային Կ...էն եւ կը ծախէին :

Աւետիս եւ Սողոմոն եղբայրները պարտէզ մը ունէին տանը հտեւ, որ պատ չունէր, միայն ցանքսով մը բաժնուած էր տան հտեւի փողոցներէն :

Օր մըն ալ լսուեցաւ որ Աւետիսի եւ Սողոմոնի խանութը գոց է :

— Թերեւս բան մըն է պատահեր, ըսին դրացիները :

Հաճի Պաղսարը իր մեծ տղան զրկեց Պողոսեան Աւետիս եւ Սողոմոն աղաներուն տունը հարցնելու թէ ի՞նչ է պատահեր :

— Հայրս բարեւ ըրաւ, ըսաւ քի ի՞նչ կայ որ Աւետիս եւ Սողոմոն աղաները խանութնին գոց են պահեր, հարցուց Հաճի Պաղսարի մեծ տղան դուռը բացող Աւետիս աղայի կնոջ :

— Պաղսար աղային բարեւ ըրէ, եւ ըսէ քի բան չիկայ, վաղը կը բանան :

Բայց միւս օրը նորէն խանութը գոց մնաց :

Դրացիները նշարեցին որ Աւետիս եւ Սողոմոն աղաները պարտէզին մէջ նստած էին, մէկը խոշոր ծառի մը մէկ կողմին զարկած էր իր կոնակը եւ միւսն ալ միւս կողմը :

Օրական երեք անգամ ճաշերնին այդտեղ կ'ըստանային, հոն կը քնանային՝ գետնին վրայ եւ տեղերնէն չէին շարժեր :

Վերջապէս հետաքրքրութիւնը այնքան բռնկեցաւ, որ դրացիները միջամտեցին եւ ուզեցին հասկընալ թէ ի՞նչ էր պատճառը, որ Աւետիսն ու Սողոմոնը նոյն իսկ գիշերը չէին երթար անկողնոյ մէջ քնելու, կը մնային ծառին տակ եւ իրարու հետ ալ չէին խօսեր, վերջապէս ի՞նչ էր պատճառը, որ երկուքին կիներն ալ կուգային մօտերը, կ'աղաչէին, կը խնդրէին տուն երթալ եւ չէին երթար :

Դրացիները կանգնած պարտէզի ցանքին ետեւը՝ կը գիտէին այս բոլորը :

Խնդիրը դուրսի մարդաց ալ պարզուեցաւ :

Երեք օր առաջ Աւետիսն ու Սողոմոնը իրարու հետ վիճարանած ատեննին պարտէզին մէջ, այնքան կը տաքնան վիճարանութեան մէջ, որ կը բռնուին պապենական յամառութեան կրակէն :

Տակաւին վիճարանութիւնը չի լրացած, որովհետեւ Կ...ցիի ոչ մէկ վիճարանութիւն վերջ չի գտներ, Սողոմոնը կը դառնայ եւ կ'ըսէ Աւետիսին :

— Հայտէ, գնա՛, պարտէզէն դուրս դնա, աչքերս արգէն բերս քուրս կը նային :

— Ծժ՛, դաս որո՞ւ կ'ըսես քի պարտէզէն դուրս գնա. կը պատասխանէ Աւետիսը, ես այս տեղ պիտի նստիմ, մինչեւ որ դուն կորսուիս ասկէ, եւ կը նստի այդ խոշոր ծառին քով կռնակը տալով բունին, եւ կ'ըսէ, — այս տեղէն պիտի չներթամ, մինչեւ դուն չներթաս :

Սողոմոնին ալ յամառութիւնը կը բռնէ, ան ալ կռնակը կուտայ ճառի բունին միւս կողմին եւ կը յայտարարէ .

— Տակը մնացողին հողին թո՛ղ դուրս դայ, ես պիտի չներթամ, մինչեւ դուն երթաս :

Ահա թէ ինչպէս Կ...ցի երկու եղբայրները երեք օրէ ի վեր կը մնային ծառին տակ, թաց հողի վրայ, զիջերը այնտեղ կը քնանային եւ ցերեկը երեք անգամ այնտեղ կը ճաշէին, խանութիւնն զոց, տունը գրեթէ սուգի մէջ ինկած :

Կիները կ'երթային եւ կը պաղատէին մոռնալ ամէն բան, բայց չէին շարժեր անոնք :

Սողոմոնի կինը դնաց իր տաղրին քով, որովհետեւ անիկա շատ յարգանք ունէր իր եղբոր կնոջ հանդէպ առհասարակ .

— Մեծ տաղր, ոտքիդ հողին մեռնիմ, դուն մեծ ես, սլզտիկին խուսարին մի նայիր, եկո՛ւր ներս, կը պաղատէր Սողոմոնին կինը :

— Հարսնուկ, շանը խօսքը պիտի չըլլայ, ես մեծ եմ, իմ խօսքս պիտի ըլլայ, կը կրկնէր Աւետիս աղան :

Անողոտ էր նսեւ Աւետիսի կնոջ սրաղատանքները իր փոքր տաղրին :

— Մինչեւ հիմա համբերե՛ր եմ, ասկից յետոյ չեմ կրնար համբերել, կը պատասխանէր Սողոմոնը :

Երեք օր յետոյ երկինքը բարկացաւ, բերնէն կայծակներ ու անիմանալի որոտներ արձակեց զիջեր ատին եւ սնձրեւը սկսաւ շոչաւ :

Երկինքը ամբողջ բացուե՛ր էր, վար կուգար : Գիշերը Աւետիսի եւ Սողոմոնի կիները արթնցան, տան մէջ ինչ որ հասարթ, կարպեա եւ սփռոց կար, առին ու վազեցին պարտէզ, իրենց ամուսինները ջուրէն սալապաներու համար :

Բայց մինչեւ հասան՝ անոնք արգէն մինչեւ իրենց ոսկորները թրջած էին, տունէն բերուածները վրանին ձգեցին, տակը սկսան քրտնիլ, թացութեանէն դողորջի սկսաւ բարձրանալ :

Անձրեւը անուտեան դէմ կտրելէ յետոյ՝ բացին վրանին, դուրս օդը գարկաւ թաց մարմիններուն :

Հիւանդութիւնը անխուսափելի էր՝ Աւետիսի վրայ սկսաւ դող գալ, յետոյ ասատիկ

տաքութիւն մը, այն աստիճանի, որ ինքզինք կոր-
սընցուց եւ սկսաւ տաքութեան մէջ զառանցել :

Աւետիսի կինը դնաց դուրսէն մարդ բերաւ եւ
իր ինեղձ ամուսինը շարկել տուաւ ու տուն ձգեց :

Այն ատեն Սողոմոնը ոտքի կանգնեցաւ, մէջքը
չիտկեց .

— Օ՛Ք, հառաչեց անիկա, ոսկորներուս վրայ
հալ չէ մնացեր, կնի՛կ :

— Շուտ տուն մտիր, վրադ փոխեմ, ըսաւ Սո-
ղոմոնի կինը, Աւետիս շատ գէշ վիճակի մէջ է :

Սողոմոնը ներքնապէս շատ ցաւեցաւ իր եղբօր
համար : բայց ձայն չի հանեց :

Մտաւ տուն, շորերը փոխեց եւ դնաց Աւետիսը
ւեանելու :

Աւետիսը տաքութեան մէջ կը զառանցէր : Սո-
ղոմոնը նայեցաւ անոր եւ իր աչքերուն մէջ արցունքի
կաթիլներ հաւորուեցան :

Անմիջապէս դուրս ելաւ, վազեց բժիշկի :

— Եթէ մինչեւ առաւօտ տաքութիւնը չիջնայ,
յայտարարեց բժիշկը, ալ չազատիր, սիրտը թոյլ է :

Սողոմոնը այլեւս դադար չունէր, հեղ մը դե-
ղարան կը վազէր, հեղ մը ուրիշ բժիշկի կերթար :

— Եթէ Աւետիսը մեռնի՛ ես ինձ կը կախեմ, կը
պոռար Սողոմոնը իր կնոջ, կարծես կինը պատճառ
ըլլար :

Աւետիսը երկու օր ալ տպրեցաւ, բժիշկին ըսա-
ծին պէս, սիրտը այնքան ալ թոյլ չէր :

Հոգեվարքի մէջ ալ մինչեւ վերջին րոպէն կը
զառանցէր .

— Մինչեւ դուն չելլես, ես պիտի չելլամ, կը

կրկնէր եւ անընդհատ կը կրկնէր :

Աւետիսի մահէն յետոյ ամբողջ Պարբերդ մաս
խածաւ .

— Ծօ՛, առջան ալ իմատ, վա՛յ պարպոմ,
վա՛յ . . . :

Վ Ա Ր Ժ Ո Ւ Ն Ի Ն

Ես ստացայ նամակ մը Միտրլ Ուէսս բնակող իմ բարեկամէս, որ կը գրէ հետեւեալը .

Ա.

Կարծեմ դուն կը յիշես Չալին, որ իր ճակատին վրայ տնկուած մագին համար Կոտոչ Քալի կը կոչէինք: Կոտոչը վերջերս սարսափելի արկածէ մը անցաւ, թերեւս քեզի համար հետաքրքրական ըլլայ: Չէ՞ որ Ս. Փօլը քու կէս վաթանդ է: Կոտոչը քու մեկնելէդ վերջ սկսաւ գորգի վաճառատուն մը գործել — մատները երբեք չի կրցաւ ճկել, որպէս զի կարենար ասեղ գործածել, ասոր համար վաճառատան գլխաւորը, դուն կը ճանչնաս, Պրն. Կիւլեանը, Կոտոչին նետեց պէյսմընթը առտուրնէ մինչեւ իրիկուն գորգ լուարու: Կոտոչը առաւօտ կը մտնէր ծակը իրիկունը դուրս կ'ելլէր եւ փոքրէնպիսի մը ուտելէն յետոյ՝ կ'երթար սենեակը, այնպէս որ անիկա յաջողեցաւ փոքրիկ դումար մը ունենալ իր բարձին տակ:

— Կոտոչ, նոր գործդ ինչպէ՞ս է, կը հարցունէին:

— Եաղլի է, կը սրտասխանէր Չալին ուրախութեամբ եւ մէկ քանի տողարներուն առջեւ շուարած: Անցաւ ժամանակ մը, Կոտոչը սկսաւ մտածել:

— Կնիկ մը պէտք է ինծի, կ'ըսէր իրեն հանդիպողին, աղէկ կնիկ մը:

Պրն. Կիւլեանը եւ մենք բոլորս ալ քաջալերեցինք Կոտոշը, որ կնիկ մը անհրաժեշտ էր, որովհետեւ օձիքին վրայ ձէթը մատ մը բռներ էր, փիս ու աղտոտ կեանք մը կ'ապրէր եւ, կը մտածէինք, որ ոեւէ Հայ կնիկ մը պիտի դար այս արարածը ազատելու իր կեղտոտութեան մէջէն, կեղտոտութիւն մը, որ իր համար դարձած էր այլեւս բնական եւ սիրելի:

Գիտես որ Կոտոշը Քօուփէցի էր եւ 25 տարեկանին Ամերիկա դաղթած, լսեց որ Քօուփէցի աղջիկ մը որուն համար համակրութիւն ունի եղեր՝ ազատեր է եւ կը դռնուի Մեգրէն: Կոտոշը մէկ քանի օր վեր վար ըրաւ, եւ որոշեց դրամ զրկել Քօուփէցի ձուլարին, որ այդ աղջիկը առնէ եւ բերէ Ամերիկա: Ժամանակ մը անցնելէ յետոյ ձուլարէն նամակ մը եկաւ, որ կ'իմացնէր Իզմիրէն թէ բերած աղջիկը երկու օր հիւանդացեր եւ մեռեր է Իզմիրի մէջ եւ ձուլարը կ'աւելցնէր:

— Կարապետ օղո՛ւլ, հէջ բան չ'օգնեց, երկու օրէն փուռչիք եղաւ, բայց ասոր համար հէջ, հէջ, հէջ հոգ մի ըներ, այստեղ ուրիշ աղջիկ մը կայ, պոյ պուսաթը տեղը, վարժուհի, նստուածքը, օլրտուածքը տեղը, ամէն բանով ևէջ խնամք չունի: Եթէ չես հաւտար, ահաթեփսիքը, աչքդ բա՛ց ու տե՛ս:

ձուլարի նամակին մէջ ներփակուած էր նաեւ վարժուհիին պատկերը, մի գեղեցկուհի, ձեւերը՝ Եւրոպական, նայուածքին սլացքը՝ իմացական խո-

րունկ բովանդակութիւն շեշտող, մազերը առատ եւ սև:

ձուլարը կ'աւելցնէր, որ տակաւին պէտք ունի 300 տոլարի: Կոտոշի արկածը կ'սկսի այս թրուականէն: Գնաց եկաւ, ասոր հարցուց, անոր հարցուց, վերջապէս համոզուեցաւ, որ արդէն զրկած 300 տոլարը պարսպը երթալու չէ:

— 600 խարսեմք տէ, եղբակացուց անիկա, գոնէ քէ՛ծ մը ձեռք ձգենք:

Կոտոշը 300 եւս զրկեց ձուլարին, ձուլարը ճամբայ ելաւ դէպի Քանատա:

Բ.

ձուլարը Քօուփէի մէջ Չավուշ կը կոչուէր, այնքան զայիմ կնիկ էր, տղամարդոց հետ զիւրիւրով քաֆանով դուրս կ'լլէր, զանազան միջնորդութիւններ կ'ընէր, տէրտէրն անգամ կը խոնարհէր անոր առջեւ:

— Նամուսուզ կնիկ է, կ'ըսէր Տէրտէրը:

Կոտոշը անտեղեակ էր այն կռիւին որ տեղի ունեցած էր իր հօր եւ ձուլարին միջեւ:

ձուլար հերկ պահող կին էր:

Կոտոշի դրամը ուղարկելէն ետքն էր, որ հանդիպեցաւ ուրիշ ծեր Քօուփէցիի մը:

— Եավրում, Չալի, ըսաւ Քօուփէցիին, ձուլարը եթէ քեզի թէքմէ չի նետէ՝ ես երեսուն տարի է Ամերիկայի մէջ պիտեբոս չեմ ածիլեր՝ ածիլեմ:

Կոտոշը ալեկոծուեցաւ, բայց ձուլարը արդէն ծովուն վրայ էր դէպի Քանատա: Վարժուհին կամաց կամաց կը հասնէր իբրեւ իր քոյրը, այդպէս էր

ըստած Ամերիկեան գաղթանականական իշխանութեանց առջեւ:

Վարժուհին մուտք կը դործէր Ամերիկա իբրեւ Կոտոչի հարազատ քոյրը:

— Կոտոչ, մի՛ մտածեք, քէծը քէծ է, հայրենակիցիդ շատ ականջ մի՛ կախեր:

Գ.

Քանատական նաւահանգիստէ մը նամակ ստացաւ Կոտոչը, որ ձուլարը հանդերձ մէկ քանի աղջիկներով հասած էր:

ձուլարը երկու ուրիշ աղջիկներու հետ կը մեկնէր ուղիղ Ամերիկայի Հայոց մայրաքաղաք Ուստը, իսկ Վարժուհին ալ կուգար իր մօտ:

— Ուլա՛ն, թէ՞ք մը չուրժ մը. բացազանչեց Կոտոչը նամակի ընթերցումէն յետոյ:

Պրն. Կիւլեանը իր հաւատարիմ դործաւորին համար ուզեց անակնկալ մը սարքել:

— Չալի՛, ըսաւ Պրն. Կիւլեան, օթօմօպիլով երթանք կայարան եւ Վարժուհին դիմաւորենք:

Կոտոչը չի կրցաւ պատասխանել, այնքան ուրախ էր, ահառանները բացաւ գլուխը քերեց եւ հազիւ...

— Աղա՛, էւալլա՛ կմկմաց:

Կոտոչ Չալին ամբողջ զիշեր չի քնացաւ, Վարժուհիին լուսանկարը դրաւ առջեւը, երկար ուսումնասիրեց, որպէսզի երկրորդ օրը դիւրութեամբ կարենար դատորոշել իր ասլազայ թագուհին Ամերիկայի հարիւրաւոր ճամբորդներու մէջէն:

Վարժուհիի լուսանկարի մասին ամբողջ գաղուծը տեղեկութիւն չունէր:

Տէր եւ Տիկին Կիւլեանը Կոտոչին հետ միասին, օթօմօպիլի վրայ, դացին կայարան, իսկ մնացեալ Հայ գաղուծը ամբողջ փութացած էր անոնցմէ առաջ Վարժուհին դիմաւորելու: Մեծ բաղմութիւն կար:

— Չալի՛ ինչո՞ւ չէ, եւ վրում, զարկիր, վերջը վերջը կնկայ մը տէր պիտի ըլլաս:

— Տակէն լան մը դուրս չի գայ նէ՛, կը պատասխանէր Կոտոչը, որուն ջիղերը զարմանալի արագութիւն ստացեր էին:

— Ծօ՛, Կոտո՛չ, հարցուց մեզմէ մէկը, ի՞նչ նշան պիտի ունենայ նշանածդ, ի՞նչպէս պիտի ճանչնաս, չէս տեսեր, նկարագրութիւնը չունիս:

Կոտոչը հպարտութեամբ եւ քիչ մը արհամարհանքով գլուխը երեքուց եւ արտասանեց.

Կեօկոտէ ելլարդ էլի տիր,
էլիսի տէ պէլի տիր,
Պէն եարիմը քանըրըմ,
Սուրաքընտան պէլի տիր:

Թրէյնը հասաւ: Չեմ դիտեր ինչո՞ւ, բայց Կոտոչը ամբողջ մարմնովը կը դողար: Հարիւրաւոր ճամբորդներ իջան գնացին եւ կամաց կամաց կայարանը պարպուեցաւ:

Վարժուհին չիկար:

— Չալի՛ տեսա՞ր որ չի կրցար դանել, կարմիր թաշկինակ մը լան մը նշան պիտի ունենար, որ կարենայինք ճանչնալ:

Հագիւ կամաց մը գրպանէն հանեց Վարժուհիին լուսանկարը եւ բարկութեամբ յարեց.

— Է՛ս քեզսիրը մեծտիկն աղէկ չէ՞, կ'երեւայ քի չեկաւ:

Մենք բոլորս ալ բոլորունցանք լուսանկարին շուրջը եւ կարծիքներ կը յայտնէինք, որ իսկապէս այսպիսի մէկը անցած չէր եւ համոզուելու վրայ էինք թէ Վարժուհին չէր ժամանած այդ թրէյնով երբ կին մը մօտեցաւ մեզի եւ սկսաւ Հայերէն խօսիլ:

Վարժուհին էր, փաշաները կախուած, կարմիր, կարմիր մագերով, քիթը այնքան ահաւոր, որ կարծես մարմինի ուրիշ մաս մըն էր տեղափոխուած աչքերուն տակը, բերնին ճիշտ վրան, դադաթը կարմրած եւ շողարձակ, աչքերը ճռայոտ, փորը... վերջապէս արարած մը, որ նոյն իսկ չէր կրնար դիմանալ Կոտոչի մը գեղեցկագիտական ճաշակին:

— Վա՛յ, ծուվա՛ր, վա՛յ, հիմա մէրս լացիր, ըսաւ Չալին եւ սկսաւ քալել դէպի կայարանէն դուրս երբ Պրն. Կիւլեանը սաստեց մնալ:

Պրն. Կիւլեանը պատուիրեց չօֆէրին Չալին ու Վարժուհին տանել տուն եւ վերադառնալ կայարան:

Մենք մնացինք կայարանը մինչեւ օթօմօպիլը վերադարձաւ եւ Տէր եւ Տիկին Կիւլեան մեկնեցան իրենց բնակարանը:

Գ.

Կոտոչ Չալին երեք օր դուրս չելաւ:

— Ծօ՛, Չալին ի՞նչ եղաւ, կը հարցնէին բոլորը:

Չալին չիկար:

Վերջապէս երեք օր յետոյ լոյս աշխարհ եկաւ:

— Չալի՛, ո՞ւր էիր, հարցուցի, ի՞նչ եղար, ե՞րբ պիտի կարդուիս:

— Պաք-միշ եղայ, գլխով ստով հորը ինկայ, պատասխանեց, գրեթէ լացահամաց, Կոտոչ Չալին: Անիկա բացարձակապէս կը մերժէր ւժուսնանալ:

Չալին օրէնքով՝ ստիպուած էր Վարժուհին պահել իր մօտ, եթէ ոչ կառավարութիւնը զայն կամ բանտ կը զրկէր եւ կամ երկրէն տեղահան կ'ընէր:

— Քոյրս գրուած է, քրոջս պէս-ըլ կը պահեմ, ուրիշ խօսք կա՞մ:

Բայց Վարժուհին չէր կրնար երկար մնալ իրեն քոյր:

Բարեբախտաբար Քալիֆորնիայէն վրայ հասաւ էջ Մարտօն:

Դուն անպայման յիշելու ես էջ Մարտօն: Մայն միակ Հայն էր, որ Հրեաներուն տնտեսագիտութիւն սովորեցուց, կարող ես երեւակայել: Իր անունին էջ մակդիրն ալ շինծու կամ ետքէն փակած բան մը չէր, երկիրը եղած ատեն իսկ «Ալէրէպ Մարտօ» կը կոչէին եւ ոեւէ գաղտնիք չիկար այս յորջորջումին ետին, պարզապէս էջ էր: Ամերիկա անցնելէն յետոյ ալ իր հայրենակիցները չուզեցին զրկել զայն այդ մակդիրէն:

Երբ զինքը չի ճանչցողներ կ'ըլլային՝ Մարտօն հպարտութիւն կ'ըզար յայտարարելու:

— Ինձի էջ Մարտօ կ'ըսեն:

— Մարտօ՛, ես վրում, աղջիկը պատրաստ է, մեր ձեռքը, այդ տարիքէդ վերջը այս աղջիկէն աւելի աղէկը չես գտնար, կը խրատէր Կոտոչի փեսան:

— Տարեբաժ, խօսքը մէջընդմիջ, յիտունը անցած, վարժուհի տահա 25, ըսէ՛ 30 :

— Ծախսը շատ չէ, կը շարունակէր փեսան, քեզի համար 600 կուտը ի՞նչ բան է :

Էջ Մարտօն՝ իշութեամբ պատրաստակամ, պատասխանեց .

— 600 կուտը բան մը չէ, սարխօշի մը փսխուքը լաքին մէյ մը քէծը տեսնամ :

Բայց «քէծ»ը շուտ մը ցուցնելը, ըստ Կոտոշի եւ իր փեսային, աղէկ չէր :

Չի տեսածի թո՛ղ քիչ մը տաքնայ, ըսաւ փեսան :

— Աղէկ կ'ըսես ամմա՛, աղա փեսայ, հայիս քի թէգմիշ եղաւ :

— Էջ Մարտօն թէգմիշ ըլլի՛ր... դուն քու բանդ հայիր :

Մէկ քանի օր անցնելէն յետոյ փեսան ժամանակը հասած նկատեց վարժուհին ներկայացնել էջ Մարտօնին :

— Մարտօ՛, հէտիէ մը առ, վըռթղըռթընա աշխին տեսնալ չըլլիր :

Էջն ու փեսան կ'իջնան շուկայ վարժուհիին համար նուէր մը գնելու :

— Ո՞ւր պիտի երթանք, կը հարցնէ փեսան :

— Դուն իմ ոտքիս նայի՛ր, կը պատասխանէ Մարտօն :

Մարտօն շիտակ կ'ուղղուի 5 եւ 10 սէնթս ստորները :

— Մարտօ՛, իշութիւնդ վրադ հախ պիտի ընես :

— Է՛՛ է՛՛ է՛՛, քէծը չի տեսածի ատկէց աւելի

մէյվա չեմ ուտեր, կը յարէ Մարտօն, ուղեւով ցուցնել իր իմաստութիւնը :

Բայց փեսան կ'ըզդիմանայ, վեր վար կը համոզէ, որ 5 կամ 10 սէնթով աղջիկ տեսնալ բացարձակապէս չըլլար :

— Հայտէ՛, շատ մի վուլոար, Մարտօն կը հրամայէ փեսային, երթանք խօստուրա մը առնենք : Եւ իրրեւ վճռականութիւն կը յայտարարէ . — Հինգ կուտը որ անցնի ինծի ա՛լ աշխին սէտք չէ :

— Մարտօ՛, Ֆէլէկին ի՞նչ ըսեմ որ քու ոտքդ աղջիկ է բերեր, կը վերջացնէ փեսան :

Կօշիկի խանութին մէջ Մարտօն ամօթէն եւ կըռօնի չընելու համար եւ վերջապէս միտքը դնելով անպայման վարժուհին տեսնել եւ առանց կնկայ շատ էր պանդխտութիւնը քաշեր՝ կը համաձայնի 7.50 վճարել եւ դուրս գալ :

Ճամբան Կոտոշ Չալին կը պատահի անոնց, փեսան քիթը կախեր, իսկ էջ Մարտօն կէս դայրացած :

— Չալի՛, եօթուկէսս դնաց, տեսնամ վարժուհին ի՞նչ դուրս պիտի գայ :

Փեսան կամաց մը կը փսփսայ Կոտոշին .

— Մտիկ ըրէ՛, մինչեւ ծախսերը չառնես՝ խօսք չիտաս, Եստուտի՛ն խալք է ըրեր դէմը :

Ես խօսք տուած էի իրիկունը ժամը 6-ին հանդիպիլ իրենց : Իրրեւ չէգոք կողմ՝ ինձ տրուեցաւ վարժուհին իշուն ներկայացնելու պատիւը :

Մարտօն սովորութիւն չունէր վերարկու հագնելու, իր հայրենակիցները ելան, որ վերարկու մը անպայման հարկաւոր էր : Մարտօն դէմ դնաց այս մտքին :

— Աշխինին վրայ Եաղլի մարդու տպաւորու-

Թիւն քաղամիշ չըլինք, յայտարարեց անիկա:

Բայց իրականապէս վերարկու մը անհրաժեշտ էր, որովհետեւ Վարժուհին միայն համոզուած էր անձանութիւն հետ ամուսնանալու դրամ ունենալուն համար:

Կոտոշը եւ փեսան էջ Մարտոի հոգեկան վիճակը բերած հասցուցած էին այն կէտին, որ Վարժուհին էր մերժողի կամ ընդունողի դերին մէջ:

Վերարկու ունենալու կամ չունենալու հարցը բուն վիճարանութեան առարկայ էր երբ էջը ձայնը դրաւ ու յանկարծ պոռաց.

— Ծօ՛ աղբար, սը քէճը ցուցուցէք մէյ մը, օվրոֆօք չունիմ, նորը չեմ առներ, էտի ձեր խնամքէն հանեցէք...:

Այն ատեն հասկնալի եղաւ մեզ համար, որ Մարտոն վերարկու գնելու վտանգին մէջ կ'զգար ինքզինքը: Իսկոյն իր հայրենակիցներէն մէկը հանեց մուշտակ օձիքով վերարկուն եւ յարեց.

— Ի՞նչ կը պոռաս, քրդի չեն ըսիր քի օվրոֆօքսո, հագիր:

— Էղպէս ըսէ՛, էս գիտցայ քի օվրոֆօքի մը ծախսն ալ շալակս պիտ հանէք, եւ ինքնիրեն ... մեղա՛յ Աստուծոյ, խելքս բան մը եղաւ:

Ելանք դուրս դէպի Վարժուհին:

Քիչ մը քալելէն յետոյ՝ փեսան ընդոստ կեցաւ.

— Հէտիէն մոռցանք...

Բոլորը իրարու երես նայեցան, իսկ Մարտոն հպիւլ քթին տակ մըթմըթաց.

— Հէտիէն քովս է, եօթնուկէսս խաշաւ:

Մենք շարունակեցինք մեր ճամբան:

— Չալի՛, Վարժուհին գիտէ՞, որ Պրն. Մարտիրոսը կուգայ, հարցուցի ես:

— Գիտէ, պատասխանեց, Չալին:

Ես երեւակայեցի Վարժուհիին դողահար վիճակը:

Ե.

Մտանք Չալիին տունը: Վարժուհին առաջին անգամ չերեւաց: Չալին ներս կ'երթար ու կուգար:

— Աղա փեսայ...:

— Ներողութիւն, եւ փեսան ներս գնաց, Չալին խօսք ունէր: Մենք լսեցինք փեսային ձայնը, որ կ'ըսէր.

— Աղէկ է շատ մայրուքը մ'երթար:

Փեսան դարձեալ ներս եկաւ: Մենք լուռ էինք:

— Էսօր պաղ է, Պր. Մարտիրոս, խղեց լուծութիւնը փեսան:

— Պաղ է, էֆէնտը՛մ, քաւլիցի, պատասխանեց էջը փորձելով իմաստուն բան մ'ըսել:

Ես տեսայ որ Մարտոն նուէրը տակաւին ձեռքին մէջ կը պահէ: Մտածեցի որ այդ բանը կարող էր աժան տպաւորութիւն թողուլ Վարժուհիին վրայ, իսկոյն ընդմիջեցի խօսակցութիւնը եւ կամաց մը.

— Պր. Մարտիրոս, ձեռքինդ սեղանին վրայ դիր:

— Պր. Օվանէս, դարձաւ ինձ Մարտոն, կ'ուզեմ օր ձեռքովս Վարժուհիին ոտքը կոխեմ:

— Ո՛չ ստիպեցի ես, այդ վերջի բան է, առայժմ աւելորդ է:

Մարտոն ականջները կախեց եւ հնազանդեցաւ,

թուղթի մէջ փաթթուած կօշիկը դնելով սեղանին վրայ :

Չալին եկաւ եւ ահանջիս փսփսաց որ Վարժուհին պիտի յայտնուի :

Վարժուհին ներս եկաւ, էջ Մարտօն շուարած՝ անմիջապէս ոտքի կեցաւ, ես հազիւ կրցի արտասանել .

— Օրիորդ Կոտոյեան,

— Պարօն Մարտիրոս :

Վարժուհին խոնարհութիւն ըրաւ, որուն հետեւեցաւ էջ Մարտօն եւ նստաւ իր տեղը : Ես աթոռ տուի օրիորդին եւ նստեցուցի Մարտօն ճիշդ դէմը :

Տիրեց խոր լռութիւն : Մարտօն սկսաւ իր պէսերը աւելի շէլ, որոնք գլխիվայր դարձուած երկու աճաւոր ստորակէտներու կը նմանէին :

— Էսօր եաման պաղ է, Պր. Մարտիրոս, դարձեալ խղեց լռութիւնը փեսան :

— Պաղ է, էֆէնտը՛մ, մասամբ... իսկոյն պատասխանեց մեր էջը :

— Բայց այս տարի ես շատ պաղ չեմ տեսնար, աւելցուց Չալին :

Քիչ մը լռութենէ յետոյ էջը հազաց, քիչ մը բարձրացաւ ու նորէն նստաւ եւ հազիւ ղողալով բացաւ բերանը .

— Օրիորդ Վարժուհի, քրդի համար ըլ էս երկիրը պա՞ղ է :

— Տակաւին դուրս չեմ ելած, պատասխանեց Վարժուհին :

Մարտօն հազաց շինծու հազ մը փորձելով :

Փեսան ինձ աչքով ըրաւ խօսքը բանալ : Ես ալ

անխորձ այդ տեսակ գործերու մէջ, ուղղակի անցայ հարցին եւ ըսի .

— Այս իրիկուն մենք այստեղ հաւաքուած ենք շատ կարեւոր խնդրոյ մը համար . (չորս կողմէն հազեր, մեր Վարժուհին գետինը կը նայի) Օրիորդ Կոտոյեան, Պր. Մարտիրոսը եկած է ձեր ձեռքը խնդրելու :

Մարտօն դարձեալ կայնեցաւ ոտքի, մատները մէկ մը քթի ծակերուն եւ մէկ մը պէխերին, Վարժուհին արագ մը ելաւ եւ փախաւ ներս :

— Իչո՞ք էս չեղաւ, ըսաւ էջ Մարտօն :

— Չէ, Հայաստանցի աղջիկը այդպէս կ'ընէ պատասխանեց փեսան :

Ես ալ համաձայնեցայ փեսային, որ օրիորդի համար ճիշդ էր այդպէս վարուելը :

— Է՛հ, դուք գիտէք :

Չալին ներս գնաց, քիչ յետոյ Վարժուհին հետ դարձեալ դուրս եկաւ :

Մենք խօսակցութիւնը բացինք ուրիշ խնդիրներու մասին, բայց Մարտօն յայտնապէս կը ցուցնէր, որ Վարժուհին կամ այդ խնդրոյն մասին խօսէինք : Բայց նորէն խօսակցութիւնը բանալ դժուար էր եւ մենք շարունակեցինք առաջուան նման : Մարտօն կ'ուզէր Վարժուհին առջեւ իմաստուն երեւնալ, անիկա այնպիսի վէճեր եւ այնպիսի անտեղի եւ անիմաստ բառեր մէջ կը նետէր, որ անկարելի էր ծիծաղ զսպել : Մէկ քանի անգամ, քաղաքական կուսակցական հարցի ընթացքին՝ Մարտօն Վարժուհին հարցնելէ յետոյ թէ՛ ինչպէս կը սիրէր այս երկիրը, ուրիշ հարց մը նետեց մէջտեղը .

— Ներողութիւն, Օրիորդ, պապուդ անունը
ի՞նչ է ուղղակի :

— Պապուս անունը Մարտիրոս է, Պր. Մար-
տիրոս, պատասխանեց Վարժուհին :

Մարտոն սկսաւ անճոռնի կերպով ծիծաղիլ եւ
յարեց :

— Մխանգամայն, օրիորդ, մեր խնդիրը էփաւ,
քանի որ պապուդ անունն ըլ Մարտիրոս է : Եւ ցառ-
կեց իր տեղէն եւ ուղեց օրիորդին ձեռքը բռնել :

— Տո՛ւր, ձեռքդ տուր, հէ՛յ եավրում, մեր
գործը էփաւ :

Այս ժէստին վրայ Վարժուհին դարձեալ ներս
փախաւ :

Փեսան տաքցաւ :

— Էջը իշութիւնը պիտի ընէ, հէրի՛Փ, քառսուն
անգամ աչօք ունօք ըրին քի՛ մի՛ խօսար :

— Աղբա՛ր, ըսաւ անիկա, հընկ մընկ չուզեր,
ես հոս քէՓի համար չեր եկեր, կ'ուզէ՞ քի չուզեր,
եօթուկէսը ես սարսախութեան համար չի վառեցի,
ձեռքը պիւէ չի թողուց որ բռնէի, տահա քի կընիկս
պիտի ըլլի, ես կ'երթամ, ի՛նչ կ'ուզէք էն ըրէք :

Անկարելի եղաւ էջը ետ կեցնել, ձգեց ու վը-
նաց : Մարտին դուրս ելլելէն յետոյ՝ Կոտոջը գայ-
րացաւ փեսային վրայ :

— Էրեր չէրեր՝ քէգմիշ էրեր, վա՛յ իմ խաֆա-
յին :

— Ծօ՛, մի՛ նեղուիր, էջ Մարտոն քէգմիշ չըլ-
լիր, մի՛ վախնար, ես վաղը կը տեսնամ, պատաս-
խանեց փեսան :

Ես ուզեցի Վարժուհին տեսնել եւ անոր միտքը
հասկնալ : Չալին ներս գնաց եւ բաւական երկար
խօսելէն ետք՝ Վարժուհին հետ միասին եկան դուրս :

— Օրիո՛րդ, հարցուցի ես, կուզէ՞ք երիտա-
սարդին հետ ամուսնանալ :

— Պր. Չալին եւ աղա փեսան գիտեն, պատաս-
խանեց Վարժուհին :

Ես հասկցայ, որ Չալին ներսը դասը տուած էր :

— Շատ աղէկ, վերջացուցի ես, եւ դուրս ելայ
դէպի իմ սենեակը :

Զ.

— Քուրի՛կ, խենդ մենթ մ'ըլլիր, ի՞նչ է եղեր
տղան, պօյը պօսը տեղը, փէրէ՛ ունի, վերջապէս
ճակտիդ եագիւն է, տանա ուրիշ բան մ'ըլ կայ օր
ծեր է, մէկ քանի տարիէն կը սատկի կ'երթայ, կը
խրատէր աղա փեսան Վարժուհին :

Վարժուհին կ'ընդդիմանար : Երբ Գոտոջն ալ ե-
կաւ եւ սկսաւ զանազան պատմութիւններով համո-
զել, որ սխալ մը ըրած կ'ըլլար, եթէ էջ Մարտին
հետ չ'ամուսնանար :

— Օրիո՛րդ, եավրում, սը իշուն եուլարը մի՛
փախցնէր :

Մէկ քանի օր յետոյ Վարժուհին միտքը պար-
զուեցաւ : Կ'ուզէր որ էջ Մարտոն իր անունով 2,000
տոլար պանքը դրամ ղնէր ուզածին պէս ծախսելու
համար :

էջ Մարտօն չի սիրեց այս առաջարկութիւնը :

— Տսիա ձեռքը չի սխմածի 2,000 կուտ կ'ուզէ նը, վաղը որ կնիկս ըլլի ի՞նչ պիտի ուզէ :

Բայց Վարժուհին կանգնած էր ինքնապաշտպանութեան գետնին վրայ :

— Մինչեւ 2,000-ը ձեռքս չի դայ, ինձի էրիկ պէտք չէ :

Կոտոչը եւ աղա փեսան մէկ քանի հոգիներ մէջ ձգեցին երկու կողմէն համոզելու համար :

— Էս իմ փէրէ՛ս առնիմ տէ, մնացածը ինչ կ'ըլլի էն թող ըլլի, կը մտածէր Կոտոչ Չալին :

— Շաբաթը հինգ տողար կուտամ, համաձայնեցաւ էջ Մարտօն :

Մարտօն նպատակն էր կարելի եղածին չափ շուտ Վարժուհին իր կինը պահել, արեւելեան իմաստով կախուած իրմէ :

Վարժուհին հինգը փոխեց չաբաթը յիսուն տողարի, կահ կարասի գնելու փէյմընք սխաբէմի պէս բան մը :

Էջը ահանջները կախեց, տնտնաց եւ որոշեց .

— Հայտէ՛, յիսուն տողար կուտամ, ամմա բան մը պիտ ըսեմ, մինչեւ հիմա չեմ ըսեր, քանի որ ամէն ինչ որոշուեցաւ՝ ըսեմ, յիսուն տողար կուտամ պայմանաւ որ աղջիկը ազապ պիտ ըլլի :

Կոտոչը եւ աղա փեսան անծանօթ բանի մը վերայ երգում ըրին եւ էջը գոհ մնաց :

* * *

Հինգշաբթի օրը պսակ պիտի ըլլայ, կ'աւելցնէ բարեկամս, իր նամակին մէջ, բայց Վարժուհին անդամ մը ամուսնացած է երկիրը :

ԴՈՒՆ ՈՄ ԳՈՐԾԻՍ ՄԻ՝ ԽԱՌՆՈՒԻՐ

Ա.

Յանկարծ, կապէն փախածի նման, սեւ շալը գլխուն, տժգոյն եւ սարսափահար՝ ներս կը մտնէր Մարիամ Քօրօն եւ, ուղիղ վազելով հօրս սենեակը, քնած կամ զբաղուած միեւնոյն էր անոր համար, արցունքներուն մէջ խեղդուած՝ կը հռուչէր.

— Նորէն պառկաւ, կը քնանայ:

Այս պարզ խօսքը բաւական էր, որ հայրս զայրանար, մօրս եւ տան կիներուն վրայ մոխիր մաղուէր, հօրքորս սկսէր աղօթքի կանգնիլ, Գողոն՝ մեր տան քառասուն տարուան հաւատարիմը՝ մօրմէս դրամ ստանար եւ եկեղեցի վազէր մոմ վառել տալու:

Այս իրարանցումը անօրինակ սարսափը աւելի՛ ու աւելի՛ կը խորունկնար եւ կը լալանար, երբ Մարիամ Քօրօն լացի ձայնը ձգէր մեր տան մէջ եւ իյնար հօրս ոտքերը եւ աղիողորմ աղաղակէր.

— Ճար մը ըրէ՛, խելքի բեր այս մարդը, ես ա՛լ տուն չեմ վերադառնար: Աղախինդ կը դառնամ, լուացքդ կ'ընեմ, աղբերդ կը թափեմ՝ տուն չեմ երթար: Երեսուն տարի համբերեցի, ան ատեն ճահիլ էի՝ դիմացայ, հիմա չեմ դիմանար, քուն չունիմ,

դէմս մարդիկ կ'երեւան, ինքն իսկ դեւ է դարձեր աչքիս: Ոտքերուդ մեռնիմ, ճար մի ըրէ՛:

Հայրիկս կերպով մը կը հանդարտեցնէր Քօրօն, դաւազանը կ'առնէր ու դուրս կուգար եւ կէս ժամէն ալ կը վերադառնար: Երբ հայրիկս դուրս կ'ելլէր տունէն, ամբողջ տնեցիները դրան անմիջապէս ետեւը շարքի կը կանգնէին եւ անհամբեր կը սպասէին հօրս վերադարձին եւ իր բերած լուրին, որովհետեւ այդ լուրն էր որ մեր տունը, մէկ վայրկեանէն միւսը, պիտի վերածէր կամ՝ դէշ տեսակ դժոխքի եւ կամ՝ դրախտի: Հայրս իր վերադարձին՝ միայն մօրս երեսը կը նայէր, քիչ մը ծանր լուսթիւն կը պահէր եւ յետոյ՝ մահուան վճիռի նման, հատիկհատիկ եւ դանդաղօրէն, կ'արտասանէր.

— Օգուտ չ'ընէր...

Այս վճիռի արտասանութենէն յետոյ՝ Մարիամ Քօրօի պատաւութեան բոլոր դեւերը մեր բակի մէջ բեմ կուգային: Վա՛յ, վո՛ւ, վա՛յ, վո՛ւ, մագեքը կը փետտէր, ծունկերուն կը գարնէր, մայրս կուլար եւ կը վախնար, հօրաքոյրս գլուխը կը բանար եւ աչքերը տնկած առաստաղին, թեւերը վերամբարձ՝ կ'անիծէր, մեծ քոյրս մեզ բոլորս կը հաւաքէր եւ կը տանէր մեր վերնայարկի սենեակը, կը պարզեւորէր մրզեղէններով, որպէս զի, այս կերպով չվախնայինք:

Մարիամ Քօրօն կը շարունակէր լացը մինչեւ ձայնը քաշուէր եւ անկարող ըլլար կոկորդը բանեցունել: Գոգոն տուն կը վերադառնար՝ եկեղեցիի մէջ մոմերը վառած եւ գոհ՝ որ օգնած էր չարի խափանման:

Բ.

Այս տակաւին ցորեկն էր, բայց երբ իրիկուն կ'ըլլար՝ թախիծը աւելի կը խորոշնայար, կը տիրէր լուռ տագնապ, բոլորիս վրայ կ'իջնար լուրջ եւ ծանր վիշտ:

— Հիմա կը բռնեն, կը կախեն, կ'ըսէր Մարիամ Քօրօն:

— Իրեն բռնեն՝ բոլորս ալ հետը կը կախեն, օրօրոցի երախային անդամ չեն խնայեր, կը պատասխանէր հայրս:

— Ա՛յ մարդ, չե՞ս կրնար էդ պէմուրադը ուրիշ տեղ դրկել, ուրիշ քաղաք մը թերեւս բնաւորութիւնը փոխէ, իբրեւ ելք կը խրատէր մայրիկս:

— Ի՞նչ կը խօսիս, քա Մարգրիտ, ի՞նչ կը զրուցես, էն տարին գացինք Առանա, երեք տարի կեցանք, ուրիշ գործ չէր ընէր որ, մէկ ոտքը հոս էր, միւս ոտքը էն... էն... տեղն էր, կը յարէր Մարիամ Քօրօն:

— Աչքդ քոռնայ, աչքդ քոռնայ, չի ծնէիր ու չպահուէիր բարով, ո՞ւր եկար մեր գլխուն թառեցար, կ'անիծէր հօրաքոյրս ի պատասխանի:

— Ես բանին վերջ կուտամ... բայց Աստուծմէ կը վախնամ եւ՝ ձեզմէ ալ հրաման չունիմ, մէջ կը մտնար Գոգոն:

— Ճար չիկայ, ինքնիրենդ մի կոտորուիր, կը հեզնէր հօրաքոյրս:

— Ճար կայ, վճռականապէս կը յայտարարէր Գոգոն:

— Ի՞նչ ճար է, ըսէ՛, տեսնե՛նք, կը ձայնակցէին շատերը:

— Մէկ կացին գլխուն՝ լմնցաւ:

— Վո՛ւյ, վո՛ւյ, ի՞նչ չար բերան կը բանաս, երեսունը հինգ տարի ապրած եմ ես էդ մարդուն հետ, կուլար ֆօրօն:

— Շատ ալ ապրած ես, զաւակ չունիս բան չունիս, թող սատկի երթայ, դուն ալ եկուր, այստեղ ապրէ՛:

Իսկ հայրս, որուն ուղեղը կը տանջէր այն միտքը թէ՛ եթէ բռնուի բոլոր տունը հետը կը կախեն, գերեզմանի պէս կը մոայլէր եւ երբեմն, երբեմն ինքնիրեն կը մրմնջէր.

— Օգուտ չ'ըներ, օգուտ չ'ըներ...

Այսպէս տաղնապը կը տեւէր մինչեւ Գողոն երթար Մարիամ ֆօրօի տունը եւ լուր բերէր, որ Մանուկ Փեսան ապահով վերադարձեր է տուն եւ ոչինչ չէ պատահեր: Բայց երեք օր կ'առնէր, մինչեւ Մարիամ ֆօրօն սիրտ առնէր վերադառնալու տուն եւ իր ծերունի՝ բայց սարսափելի գլխաւորին՝ Մանուկ Փեսայի երեսը տեսնէր եւ ծոցը պռակէր:

Գ.

Մանուկ Փեսան վաթսունի մօտ ծերունի մըն էր, ճեփ-ճերմակ մազերով, իլիկի նման նիհար եւ ոսկրոտ, բարձրահասակ, կապոյտ աչքերով, որոնք այնքան փոքր էին եւ այնքան կոպերու հորին մէջ թաղուած, որ գրեթէ բիրե՛րը անտեսանելի էին: Ատոր համար քաղաքին մէջ շատերը «Քօռ Մանուկ» կ'ըսէին:

Իր արհեստի եւ զբաղումի մասին շատերը կը զարմանային, որովհետեւ ապրանք չէր առներ, բայց

մէյ մէկ ապրանք կը ծախէր: Իր կինը եւ մեր տունը մըրայն գիտէին թէ ինչպէս Մանուկ Փեսան ապրանք չէր դներ, բայց մէյ մէկ ապրանք կը ծախէր:

Մանուկ Փեսան սարսափելի արհեստով էր զբաղուած: Անիկա անհամբեր կը սպասէր, որ միւսիւրման մը մեռնի, որպէս զի երթայ գիշերը՝ դիակը հանէ գերեզմանէն եւ վրայէն քէֆիմը քահէ:

Մանուկ Փեսայի տունը շինուած էր այն փողոցին վրայ՝ ուրկէ պէտք էր անցնէին բոլոր մահմետական յուզարկաւորութիւնները: Երբ դազաղը կ'անցնէին՝ Մանուկ Փեսան հանդարտօրէն լուսամուտէն դուրս կը նայէր եւ աչքէ կ'անցնէր դազաղին մուտէն դուրս կը նայէր եւ աչքէ կ'անցնէր դազաղին հետեւող հարուստ կամ աղքատ ըլլալը, որովհետեւ ատիկա որոշ լոյս կը սփռէր քէֆիմի նիւթական արժէքի մասին, ապա կը քաշուէր պատուհանէն, հագուստները կը հանէր քնելու համար, իբրեւ թէ կէս գիշեր ըլլար:

— Հը՛, կը տանեն, գիշերը ես անոր դասը կուտամ, կը մըմոար ինքնիրեն եւ դառնալով կնոջը.

— Աղջիկ, նայէ՛, որ աղմուկ չըլլայ, քունս առնեմ, գիշերը գործ ունիմ, կը պատուիրէր Մարիամ ֆօրօին:

Այդ պատուէրը առնելէն յետոյ էր, որ Մարիամ ֆօրօն դռները կը գոցէր, սեւ շալը կը քաշէր գլխուն ու կը վազէր հօրս քով՝ սարսափած եւ դժգունած:

Դ.

Մանուկ Փեսան կէս գիշերին կ'արթնար, այսպէս պատմած էին ինձ մեր տնեցիները, շորերը կը հագնէր, երեք անգամ «Նա՛ Տէր Աստուած, խաչդ

օգնական», կը մըթմըթար քթին տակ, խաղաղօրէն կ'իջնար պարտէզ, կ'ընտրէր բահերուն աճենէն սուրը, անդամ մը հողին վրայ կը փորձէր, քէրքին կը նետէր կոնակը եւ դուրս կ'ելլէր տունէն դէպի թուրքերու կօնները — դերեզմանոցը:

Ինչպէս աղուէսը սառած դետին վրայէն անցնելու համար ձեռք կ'առնէ ամենամանրամասն զգուշաւորութիւններ՝ այնպէս ալ Մանուկ Փեսան կը դառնար քննելու չորս բորբոսիքը, ականջ կը դնէր, կը կանդնէր, մտիկ կ'ընէր, կը հազար, պատասխանի կ'սպասէր, պարիսպի փլած տեղերէն կը դիտէր ներս, ճիշդ նոր քոռի տեղը գտնելուն՝ կը ցատկէր ներս:

Մանուկ Փեսան ջղային մարդ չէր, արագ, աճապարանքով գործը չէր սիրեր՝ նոյն իսկ մեծ վտանգի առջեւ, կը մօտենար խաղաղ եւ դանդաղ քայլերով, պահ մը կը դիտէր չորս կողմը, բահը կը զարնէր հողակոյտին, հողը մէկ կողմ ընելէ յետոյ՝ մեռեալի գլխակողմի փայտերը կը վերցնէր, ծունկի կը չօքէր մեռեալի գլխուն վրայ ետեւի կողմէն, կը կախուէր վար, ձեռքերը կ'անցնէր երկու թեւերուն տակ, կէս գրկած՝ կը քաշէր դուրս եւ հասակովը կը փոէր գետին:

Անմիջապէս կ'սկսէր քակել քէփինը: Ծայրը կ'ամրացնէր իր մէջքին եւ վայրկեանէ մը յետոյ՝ ողջ եւ մեռած՝ մախարայի նման կը դառնային, ողջը իր մէջքը կը փաթթէր, իսկ մեռեալը կը մերկանար:

Քէփինը քակելէն յետոյ՝ Հասանին կամ Հիւսէյնին դիակը կը գլորէր ներս, կը դօցէր ծակը մեծ զգուշութեամբ, որ յայտնի չըլլար բացուած ըլլալը: Բահը կը նետէր ուսին եւ մտած ճանապարհով դուրս կ'ելլէր դերեզմանոցէն:

Մէկ փողոցի անկին դառնալէ յետոյ՝ Մանուկ Փեսան այլեւս թեթեւ կասկածն անդամ չ'էր ունենար, որ կարող էր բռնուիլ եւ վտանգուիլ: Փողոցը հսկող թուրք պահակներուն կը մօտենար, ծխախոտ կուտար կամ ծխախոտ կը խնդրէր, խօշալէ հետերնին խօսակցութեան կը բռնուէր՝ թէ պարտէզէն կը վերադառնար, թէ այդ օրը իր ջուրի հերթն է եղած պարտէզը ջրելու:

Ե.

Մանուկը կը հասնէր տուն, կը բարձրանար սենեակ, մէջքէն կը քակէր քէփինը, թէեւ մօտաւորապէս դիտէր քանի կանգուն ըլլալը, բայց առեւտուրի համար պէտք էր ուղիղ չափել: Կը բերէր կանգունը, կը չափէր, յետոյ որակը կը նայէր, ինքնիրեն գինը կ'որոշէր՝ առաւօտուն ծախելու համար: Երբեմն կը զայրանար ինքնիրեն, որ պէտք եղած նիւթականը դուրս չէր եկեր:

— Սւոնց նայէ՛, այդքա՛ն հարուստ, Հայ չի մընաց՝ կողոպտեցին, փաթթած քէփինին նայէ, թո՛ւ:

Կը ծալլէր, կը դնէր տօլապը, լաւ մը կը լուացուէր, արդէն լոյսը ծակել կ'սկսէր, ծունկ մը աղօթք կ'ընէր ու նորէն կը պառկէր մինչեւ չուկայի տտեն ըլլար եւ դիւղացիները հասնէին քաղաք:

Առաւօտ քէփինը կը ծախէր եւ տունը բարիքով կը լեցնէր:

Զ.

Օրին մէկը Հայրս մտածեց մէկ քանի հողի կանչել իր տունը Մանուկ Փեսայի հետ միասին եւ բորին առջեւ պարզել այս սարսափելի դաղանիքը եւ

խրատել, որ Մանուկ Փեսան, դէթ ծերութեան վերջին տարիներուն, այդ «գէշ բնաւորութենէն վազ անցնի»: Բայց մայրս չի համաձայնեցաւ, մանաւանդ Մարիամ Գորօն բոլորովին դէմ դնաց այդ մտքին, եւ որովհետեւ՝

— Այսօր բարեկամ, վաղը թշնամի, օր մըն ալ կ'ելլան կը մատենն:

— Ուրեմն, ա'յ աղջիկ, ըսաւ հայրս, իմ օձիքս թո'ղ, քանի որ այսպէս չըլլար, այնպէս չըլլար, ուրիշ կերպով ալ չըլլար, իմ օձիքս թո'ղ:

— Զէ', դուրպան ոտքերուդ, չէ', դուն կանչէ, խրատէ', կ'աղաչէր Մարիամ Գորօն:

— Հա', ես կանչեմ, աղէկ, բայց օգուտ չ'ընեն, կը պատասխանէր հայրս:

— Պէտքիմ ըրաւ, ի՞նչ դիտես, կուլար Գորօն:

Է.

Օր մըն ալ հայրս իր մօտ կանչեց Մանուկ Փեսան վերջին անգամ ըլլալով խրատելու՝ համաձայն Մարիամ Գորօն աղաչանքներուն:

Մանուկ Փեսան եկաւ, հազարով փնթփնթալով ներս մտաւ: Հօրաքոյրս երբ տեսաւ անողորմ փեսան, աչքերը բարձրացուց վեր, եւ... անիծեց:

— Կոտրակոտ ըլլիս, քեզ ալ անտեղ տանին թաղեն:

Հայրս հազիւ խօսքը բացեր էր, երբ Մանուկ Փեսան ընդհատեց եւ ըսաւ.

— Յովհաննէ'ս, ես քեզ շատ կը սիրեմ, գլխուս վրայ ալ տեղ ունիս, ինչ որ կուզես կ'ընեմ, բայց այդ մէկը թող, այդ մէկը չ'ըսեր:

— Այնպէս ըրէ', պատասխանեց հայրս, որ շարունակեմ յարգել ծերութիւնդ:

— Ի՛նչ, աշխարհը այնպէս է կործուէր, որ ճերմակ մազերու համար ալ յարգանք չէ մնացեր, ի՞նչ կուզես՝ ըրէ', պատասխանեց վշտագին Քոնով Մանուկ Փեսան:

— Առաջին անգամ դուն ինքդ պէտք է քու ճերմակ մազերդ յարգես, վազ անցի՛ր մեռելներէն:

— Այս տարիքէս յետոյ ես իմ գործը չեմ փոխեր, ի՞նչ պէտք կայ, ըսաւ Մանուկ Փեսան եւ ոտքի կանգնեցաւ երթալու, կեցէք բարով, ես կարծեցի որ կանչած են անուշ պարուշ խօսելու, եւ երթալու վրայ էր, երբ մայրս առաջը առնելով՝ թեւէն բըռնեց եւ ըսաւ.

— Ո՛ւր կ'երթաս, շա՛տ ես եկեր մեր տունը, կեցի՛ր, արող կը բերեմ, խմէ', իրիկունն ալ ճաշդ այստեղ ըրէ', ես Գորօն լուր կը դրկեմ:

— Զէ', չեմ կենար Յովհաննէսը ամէն ինձ տեսնելուն այդ խօսքը կը բանայ, ես զգուեր եմ այդ զրուցքէն:

— Ես քեզմէ աւելի զգուեր եմ, կարծես իմ խօշիս կուզա՛յ, բարկացաւ հայրս:

Երբ մայրս շատ «տնկրցուց», Մանուկ Փեսան իբրեւ վերջին խօսք եղբակացուց:

— Յովհաննէ'ս, դուն իմ գործիս մի՛ խառնուիր, վէսսէլամ...

Հայրս այս պատասխանին վրայ՝ դտաւ ելքը եւ յայտարարեց.

— Քանի որ մենք այնքա՛ն հեռու մարդիկ ենք, որ իրարու գործի չպիտի խառնուինք, արիւնդ քու

գլխիդ, գնա՛, ինչ որ կողդես ըրէ՛, կնկանդ ալ պատուիրէ, որ իմ տունս չի գայ:

— Կնկանս դուք էք երես տուած, ես կնկայ երես տուող չեմ, խուզիի պէս կնիկ էր, պատասխանեց Մանուկը կտրուկ կերպով եւ դուրս ելած ատեն ինքնիրեն մըթմըթաց:

— Կարծես թէ քաղաքին մէջ ինձմէ աւելի յաջող գործ ունեցող կայ...:

ՄԱՅՐԱ ՆԱԽԱՄՕՐ ՄԱՍԻՆ

Ա.

Մայրիկիս հոգեկան գերագոյն մխիթարութիւնն էր ամէն իրիկուն եւ Կիւրակէ կէսօրներուն նստիլ ծալլապատիկ իր սենեակին անկիւնը եւ գլուխ մը Աստուածաշունչ կարդալ, առաջները՝ մեռած հօրս հոգիին համար եւ ետքերը՝ իմ պանդուխտ եղբայրներու յաջողութեան եւ կեանքի առողջութեան ի նուէր:

— Գէորգիս համար գլուխ մը Աւետարան կարդամ... կ'ըսէր բոլորիս եւ պարծառ աչքերը կը լեցուէին արցունքի կաթիլներով: Մեր հարսը, մեծ եղբորս կինը, կը նստէր մայրիկիս կողքին եւ մենք բոլորս միասին մտիկ կ'ընէինք:

Ուրիշ օր մը՝

— Գլուխ մ'ըլ Լեւոնիս համար կարդամ, կը յայտարարէր անիկա:

Մենք բոլորս ալ կը լեցուէինք խոր եւ դողահար երկիւղածութեամբ, անձանօթ սարսուռ մը մեր հոգին կը պատէր եւ մայրիկս կը դառնար մեր աչքին ալակերպուած եւ տարօրինակ վեհութեամբ մտամփոփ:

Աստուածաշունչի ամէն ընթերցումէն յետոյ՝ անիկա լռին աղօթք մը կ'ըսէր, աչքերը դարձեալ կը

պայծառանային, կը լեցուէր յոյսով եւ հաւատքով :
Աստուածաշունչի ամէն մէկ գլուխ կը բացատրուէր մայրիկէս իր հասկացողութեան ինքնատիպ ձեւով, միշտ լաւատես եւ շատ քիչ անգամ յոռեփես իր տարագիր զաւակներու վիճակի մասին :

Մայրիկս կը հասկնար Աստուածաշունչը իր ձեւով եւ յաճախ, երբ հիմա կ'անդրադառնամ իմ մանկական յիշողութիւններուն, շատ գիտական ըմբռնումներով :

Բ.

Օր մը, վճիտօրէն կը յիշեմ, ես պառկած էի ստորին վրայ կիսաքուն վիճակի մէջ, երբ մեր հարսնուկը Աւետարան կը կարդար լոխն եւ մայրիկս ալ կարկտուքով կ'ըրաղէր :

— Մայրիկ, ըսաւ յանկարծ հարսը, Աստուածաշունչի մէջ կը գրէ որ օձը խաբեր է Եւան, ան ալ օձի խօսքովը խնձոր կերեր է, յետոյ Աղամին ալ կերցուցեր է եւ դրախտէն վռնտուեր է, Աստուած երկուքն ալ պատժեր է, ես այս գլուխը չիմ հասկնար...

— Քա՛, հարսնո՛ւկ, ընդմիջեց մայրիկս, սուս կեցիր, ջաղան կը լսէ, եւ ականարկեց ինձ : Մինչեւ այդ ատեն իսկապէս կիտաբուն էի, արթնցայ, բայց աչքս գոցած՝ ուզեցի մտիկ ընել :

— Մայրիկ, պատասխանեց հարսը, ջաղան կը քնանայ, չի լսեր, ինձ բացատրե՛լ այս գլուխը :

Մայրս վստահ ըլլալով որ ես չեմ լսեր, սկսաւ բացատրել օձին եւ խնձորին պատմութիւնը իր զմայլելի լեզուով :

— Հարսնո՛ւկ, օղուլ, դուն տահա շատ ճահիլ ես, երկու հատ զաւակ ունիս, ամմա բան չես գիտեր :

Ինչո՞ւ համար է որ կնիկներուն շատ երես չեն տար, Ժամուն մէջ չեն թողուր որ կնիկները խորան ելլեն, կնիկ ըստածը շատ մեղաւոր է, աշխարհքիս շատ մեղքը կնիկներուն շլիքն է փաթթուեր : Ես քրդի բացատրեմ այդ պատմութիւնը, դուն ուրիշին բան մի ըսեր : Եւան չափան օյիմի(1) հաներ է եւ Աստուծոյ խօշիմ չէ եկեր, ինչու որ Աստուած տահա հրաման չէր տուած պսակի, Եւան չէ համբերեր, գացեր մտեր Աղամին ծոցը, Աստուած ալ բարկացեր է եւ անիծեր ու դուրս է քշեր դրախտէն, ատոր համար է որ մենք հիմա ատքան ցաւ կը քաշենք ծնելու ատեն, օձը կնկան մէջի եղած կրակն է : Հէջ տեսե՞ր ես որ էրիկ մարդ մը կնկայ ձեռք տայ եթէ կրնիկը առիթ չիտայ : Աչքը քօռնայ Եւային, առանց պսակի Չափան օյիմի հանեց եւ մեզ ալ ձգեց այս կրակին մէջ, թող քիչ մ'ըլ համբերեր, Աստուած պսակի հրաման կուտար, էն ատենը թող մտնար իր էրկան ծոցը, զաքէն ուրիշ էրիկ մարդ չիկար որ ըսես քի ձեռքէն կ'առնէին, մէկ մը ինք, մէկն մ'ըլ Աղամն էին ամբողջ աշխարհքի մէջ :

Հարսը լռեց եւ ապշութեամբ սկսաւ դիտել մայրս եւ ապա,

— Մայրիկ, սկսաւ անիկա, իմ խելքէս հէջ աս տեսակ բան չէր անցներ, չըսե՞ս Եւային լկտիութիւնը մեզ փերիշան ըրաւ :

(1) Չափան օյիմի կը կոչուի մեր տեղերը այն, որ մի աղջիկ պսակէ առաջ յղի կը մնայ, կարծեմ այս բառը եկած է Զօպան օյիմի բացատրութենէն :

— Հարսնո՛ւկս, վրայ եկաւ մայրիկս, Աստուածաշունչի մէջի գրուածքին լիտի չեն ըսեր ամժա, խօսքը մէջերնիս, Եւան աննամուս կնիկ է եղեր: Վերջը ի՞նչ եղաւ, խեղճ Աղամը գնաց դուրս, դրախտին բոլոր բարիքը դետին կը թափէր, ուտող չիկար, բայց դուրսը երկուքն ալ անօթի էին, փէր փէրիշան, քիչ մ'ըլ համբերեր, էրիկ ըլ կ'ունենար, դրախտէն ալ դուրս չէր ելլար:

Ես արթնցայ եւ նստեցայ: Մայրս եւ հարսը խօսքերնին կտրեցին:

Գ.

Անցած են երկար տարիներ այդ օրերէն, բայց ոչինչ գունատուած է իմ մանկական յիշողութիւններուն մէջ, կը մտնեմ իմ մօր հասկացողութիւններու խորութեանը մէջ եւ կը գտնեմ որ մայրիկս միայն շատ փոքրիկ բանի մէջ սխալած էր, որ իր նախամայրը չէր միայն յանցաւոր, որովհետեւ այդ մեղքի կրակը դրուած է եղեր բոլոր կիներուն եւ բոլոր մարդոց ներքին, շատ թագուն տաճարին մէջ եւ Մեղքի Երգն է որ կ'օրօրէ աշխարհը:

Մայր, մենք բոլորս ալ, Եւային նման, ունինք այդ կրակը, որ աշխարհի ուրախութիւնն ու թշուառութիւնն է միանդամայն:

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԵՆ

1. Գարունին Սիրաը (քատերգութիւն) \$0.50
2. Հայոց Անմահները (վէպ, Կ. Պոլիս)

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ ԵՒ ՇՈՒՏՈՎ

ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԵՆ

1. Յաւերժութիւն (աղբերգութիւն)
2. Առաւօտին Մէջ (հերբուածներ)
3. Արձակ երգեր
4. Արձակ էջեր
5. Պատմութիւններ (Բ. շարք)
6. Տօնօն (վէպ)

ԳԻՆ 50 ՍԷՆԹ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0339859

31395

891.99
12-71